

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

Садар өртээ
хостуг

12+

№ 3

(19734)

2024 чылдың

январь 17

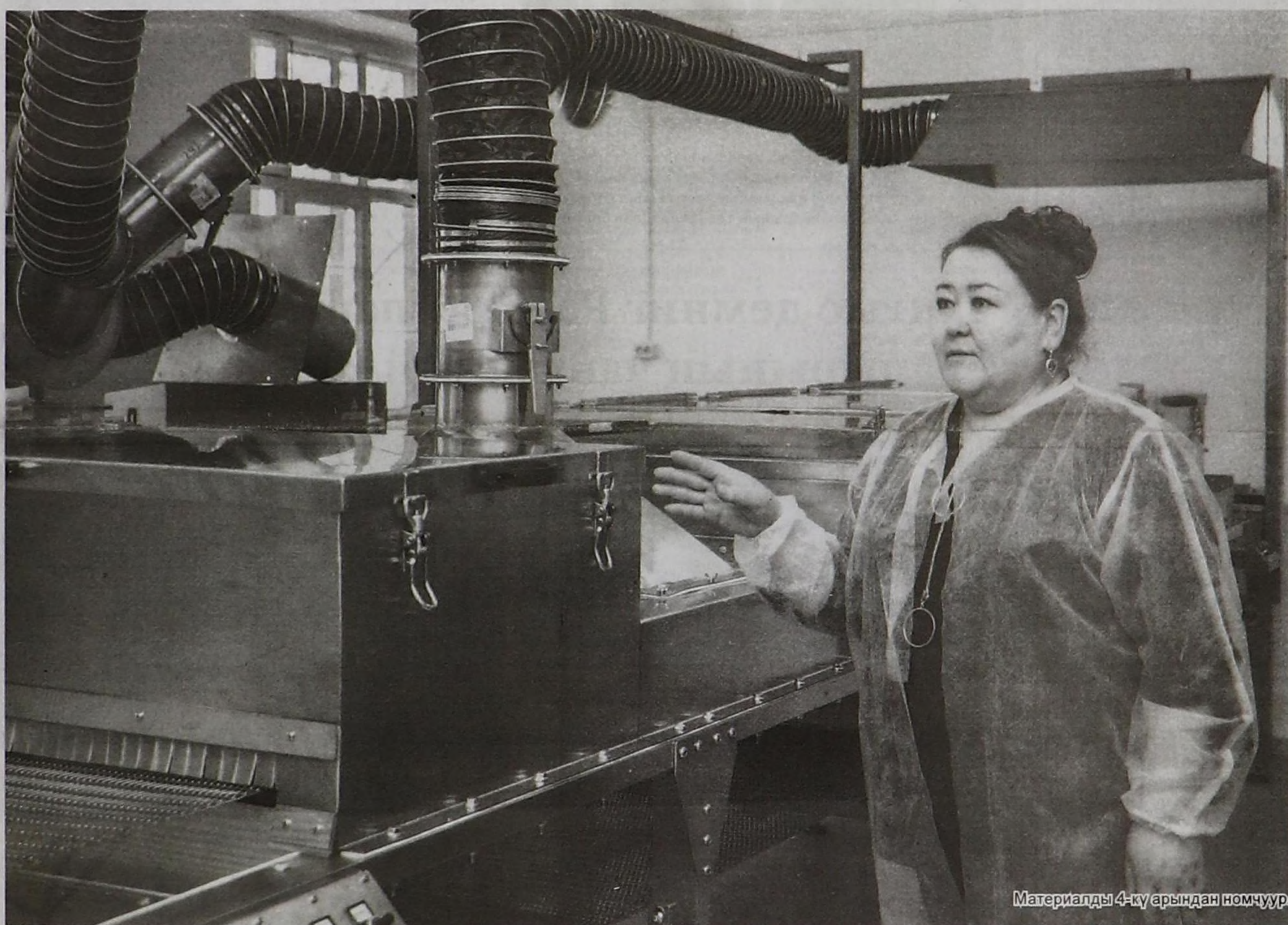
среда

Хүннүң үнери — 08:45

Ажары — 16:33

Хүн дурту — 7:48

Хөгжүлдениң үндезини

Материалды 4-кү арындан номчуур.

/ Техникумнун өөредилге-бүдүрүлгө төвүнүн эргелекчизи Алла Ондар.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруу.

Ойган дошче кымнар кирип болбазыл?

Январь 18-тен 19-че дүне Крещение байырлалында чаңчыл ёзугаар хөй-ле кижилер дошта крест дүрзүлүг кылдыр ойган сугже шымнып кирерлер...

/ 3-кү арында

Оңгу иштинге кидис-өгде дег...

Тускай шериг операциясында киржип турар чаңгыс чер чурттугларывыс биле оларның өг-бүлезинге деткимче-дуза көргүзери — республиканың удур-тулгазының ажил-чорудулгазында чугула черни ээлеп турар угланышкын...

/ 6—7-ги арыннарда

67,57 км дурттуг 32 орукту "Айыыл чок шынарлыг оруктар" национал төлевилел езугаар кылган.

Тывада ОРВИ аарыы көвүдээн

Чазактың Аппарат хуралында Росхергеллхайгааралының Тыва Республикада эргелелиниң удуртукчузу, регионнуң кол санитар эмчизи Людмила Салчак республикада эпидемиологтук байдалдың дугайында илеткээн. Эпидемиологтарның дыңнады-биле алырга, эрткен неделяда ОРВИ болгаш грипп аарыындан 38 хуу, чаа корона-вирус халдавырындан аарыыры 38,5 хуу өскөн. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг чер-черлерге санитарлыг хемчеглерни күштелдирерин, өөредилге черлеринге эртенги хыналданы катап эгелээрин организацияларның удуртукчуларындан негээн.

— Росхергеллхайгааралының эпидемияга удур бүгү-ле хемчеглерин сагыры: хей кижилер чыылган черлерге масканы кедип, дезинфекцияны удаа-дараа кылып турарын кыйгырып тур мен. Өрээлдерни агаарладып, дезинфекцияны кылып херек. Эртенги хыналданы организаастаар — деп, Владислав Ховалыг социал четкилерде Аппарат хуралының түңнелдерин дыңнаткан.

Неделяның эрткен беш хонуунда, январь 8-тен 12-ге чедир, ОРВИ болгаш грипптен аараан 1139 таварылга бүрүткеттинген, оон санында 14 харга чедир 676 уруг аарып турар — деп, кол эпидемиолог дыңнаткан. Республикада аарыыр чорук көвүдөп турар болза, Кызылда харын-даа 20,1 хуу эвээжээн.

Эрткен үе дургузунда 409 кижиге аараан, оон иштинде 14 харга чедир 198 уруг. Эрткен неделяның беш хонуунда чыдып эмнээр салбырларже 35 кижини чыттырган, оон 28-и бичии уруглар болган.

Бо сезонда грипптиң А (H3N2) хевири хей таварышканын Росхергеллхайгааралы дыңнаткан. 2023 чылдың декабрьдан республика девискээринде грипптен аараан бирги таварылгалар демдеглеттинген. Бо хүнде грипптээн 78 таварылганы лаборатория бадыйткаан: грипптиң А/H3N2 хевири — 59, А хевири — 19.

COVID-19-тан аараан кижилер саны эрткен неделяда көвүдээн. 8 улуг кижиге, 17 харга чедир 10 уругда аарыг бары илереттинген.

Халдавырлыг аарыглар эмнелгезинде 15 кижиге эмнедип чыдар, оларның байдалы ортумак, 3 кижиге амбулаторлук эмнээшкенде.

COVID-19-тан аараан кижилерге 50 орунну тускайлаан, хостуг оруннар ам-даа хей дээрзин республиканың Кадык камгалам аямызы дыңнаткан. Бир эвес херек апарза, 436 оруннуг тускай салбырны ажыдып болур.

/ ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

Тываның Баштыңының Дээди Хуралга Айыткалын парламентиниң бирги ээлчеглиг сессия хуралынга дыңнаар

Дээди Хуралдың эрткен Чөвүлел хуралының кол айтырыглары — 2024 чылдың бирги чартык чылында тыва парламентиниң хоойлу чогаадыр ажылының база кылып чорудар ажылдарының чижек планнарының төлөвилелдери болган.

Хоойлу чогаадыр ажылдың планының төлөвилелин сайгарып көргөш, Чөвүлел үндөзүн кылдыр хүлээп алган. Комитеттерниң саналы-биле кылып чорудар ажылдарның чижек планының төлөвилелин ам-даа немээр деп шиитпирлээн.

Хуралдың эгезинде ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазы Каң-оол Даваа Москваже сургакчылаашкынының дугайында илеткээн. «Чаңгыс демниг Россияның» Тывада салбырының отчөдун партияның даргазының оралакчыларынга кылган. Каң-оол Даваа — партияның Тывада салбырының секретарының оралакчысы.

Дээди Хуралдың Даргазы ТР-ниң Иелериниң чаңчыл болган шуулганын часкы сессия үезинде эрттирерин дааскан. Афганистандан совет шериглерни үндүргенинден бээр 35 чыл оюнга тураскааткан хемчеглерге депутаттар киржирин немей саналдаан. Тускай шериг операцияга хамааржыр айтырыгларлыг хамаатыларны хүлээп алыр тускай график бо хүннерде тургустунарын база дыңнаткан.

Январь 19-та регионалдыг парламентиниң бирги ээлчеглиг сессиязының хуралы болуп эртер деп Чөвүлелге шиитпирлээн. Аңаа ТР-ниң Баштыңының Дээди Хуралга Айыткалын дыңнаар.

«Чаңгыс демниг Россия» партиязы ат салырының чаңгыс аай хүнүн чарлаан

Дүүн, январь 16-да, Россияның шупту булуңнарында Владимир Путинни деткип, ат салырының чаңгыс аай хүнүн «Чаңгыс демниг Россия» партиязы чарлаан. Республиканың найысылалында волонтерлары ийи пунктуда ажылдап турар. Тырттырар бөлүк-биле кады үнүүшкүннү кылып, В. Путинни деткири-биле ат салып келген чон-биле чугаалаштывыс.

Виктор Глухов, ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазының оралакчысы, «Чаңгыс демниг Россия» фракциязының удуртукчузу:

— Дээди Хуралдың депутаттары болгаш Хей-ниити палатазы доозавыс В. Путинни деткири-биле, ажылдарны чорудуп турар бис. Бөгүн бо залда В. Путинни деткип, ат салыр дээш келген чон хөй-дүр. Владимир Владимирович бо сөөлгү каш чылда Тывага чаңгыс эвес удаа аалдап келген. Ол кезээде-ле манаарывыс аалчы-выс-тыр. Сөөлгү каш чылдың дургузунда Президентивис В. Путинниң күженишкинниг ажыл-ижиниң үре-түңнели болур чүүлдерни амыдыралывыста көрүп тур бис. Россияның чонунуң амыдыралын турумчул берген деп болур. Оон аңгыда, оон эгелээни янзы-бүрү федералдыг төлөвилелдерниң

ачызында келир үеже бүзүрелдиг базымнарны кылып болур апарган бис.

Аюш Нурзут-оол чоокта чаа соңгуур назы чеде берген. Ынчангаш ол бөгүнгү ат салыр хемчегге киржип келген. Владимир Путинниң удуртулгазы-биле Россия ам-даа бурунгаар хөгжүүр дээрзинге Аюш 100 хуу бүзүрелдиг.

«Чуртувустуң Президентизи В. Путин студентилерни бүрүнү-биле деткип турар. Оон ыңай, ол аңгы-аңгы адырларга тергилдээн школарыны деткип, ниитизи-биле аныяк-өскөнниң бурунгаар хөгжүлдэинге бүзүрелди берип турар, күштүг баштыңчы деп санаар мен. Ынчангаш Владимир Путинниң кандидатуразын долзуу-биле деткип, ат салыр дээш келдим» — деп, Тываның информастыг технологиялар техникумунуң сургуулу Аюш Нурзут-оол чугаалады.

«Бөгүн «Чаңгыс демниг Россия» партиязы чаңгыс дем-биле Владимир Путин дээш ат салыр хүннү чарлаан. Бистиң төөгүвүсте оон шыырак мөзү-шынарлыг, кижизиг чурт баштыңчызы турбаан. Бодумнуң Президентим В. Путинни черле деткип чораан мен, ам-даа деткир мен. Ынчангаш ат салыр дээш келдим» — деп, ТР-ниң депутаты

Аяна Моңгуш чугаалады.

РФ-тиң Президентизиниң соңгулдалары 2024 чылдың март 15-тен 17 хүннеринде болур. Ынчангаш республиканың дыка хей чурттагы чону

амдан эгелеп кандидатты деткири-биле пунктуларда кээп адын салып турар.

ДНН / Айдың ондар.
Буян ООРЖАКТЫҢ
тырттырган чуруктары.

Айыыл чок шынарлыг оруктар

“Айыыл чок шынарлыг оруктар” дээрге Президент Владимир Путинниң эгелээшкини-биле федералдыг болгаш регионалдыг оруктарга айыыл чок эпиг байдалды тургузар сорулгалыг национал төлевилел. Ооң кол сорулгазы оруктарны амгы үениң негелделеринге дүүштүр эпиг болгаш бүзүрелдиг кылдыр кылыры.

2023 чылда
Тыва
Республиканың
орук тудугларынче
ниитизи-биле
2197,00
сая рубль
көрдүнгөн турган.

2023 чылда Тыва Республиканың орук тудугларынче ниитизи-биле 2197,00 сая рубль көрдүнгөн турган. Ооң 771,13-ү федералдыг акшаландырышкындан Росавтодор федералдыг орук агентилели-биле чарган 4 дугуржулга ёзугаар орук тудуунче кирген. Ол ышкаш республика бюджетинден 1425,87 сая рубль көрдүнгөн.

“Айыыл чок шынарлыг оруктар” национал төлевилел ёзугаар ниитизи-биле узуну 67,57 км дурттуг 32 орукту кылган. Оларның 14-ү шупту 52,18 км кожууннар болгаш суурлар аразында, 18-и найысылал Кызыл хоорайның иштинде, ниити узуну 15,14 км дурттуг оруктар.

Оларның бирээзи Сүт-Хөл кожуунуң Алдан-Маадыр суурнуң оруу эгезинде асфальт чок чер орук турган. Ук төлевилелдин ачызында ында 10,5 км орукту асфальтылаан. Тус черниң чурттакчы чонунга аай-дедир аргыжары эпиг апарган.

Кызыл хоорайның хей шимчээшкинниг кудумчуларының бирээзи Колхознаяны база чаарткан. Ында “Свороток” доктаамындан тура Тываның күрүне университетинге чедир 2 км орукту 4 дилиндек кылдыр калбарткан. Ооң мурнунда 2 дилиндек турда, машиналар сыңышпас, үргүлчү тырлыр турган. Түңнелинде, хууда автомобильди-даа, хей-ниити транспортунда аргышкан чон орукка үезин чидирип, ажил-хожулундан озалдаар ужурга таваржыр.

Аңаа чадаг кижиге кечер орукту база немей кылган. Кечээки үеде чадаг-даа кижилерге, чолаачыларга-даа караңгы кудумчу таарымча чок байдалды тургузуп турган. Амгы үеде ында сайгылгаанарны салган. Оон аңгыда, орукту ийи аңгылаар дилиндек база шөйгөн. Ол орукту “Восток” КХН доозар ужурлуг хуусаазындан эртежик кылып дооскан.

Бо оруктан хоорайның хей-ниити транспорттарының

» Сүт-Хөл кожуунуң Алдан-Маадыр суурнуң оруу эгезинде асфальт чок чер орук турган. Ук төлевилелдин ачызында ында 10,5 км орукту асфальтылаан.

хей кезии социал ужур-дузалыг өөредилге албан черлерин таварып эртип турар. Ынчангаш оруктуң бо кезээ кончук чугула деп санаттынар. Орукту 4 дилиндек кылдыр кылыптарга, хоорай иштинде аргышкан маршруттар чаңгыс черге тырылбайн, хостуг халдып турар апарган.

/ Чыжыргана СААЯ.
Чуруктар Ада ТЮЛЮШТУҢ
болгаш интернеттен
алган.

Ойган дошче кымнар кирип болбазыл

Январь 18-тен 19-че дүне Крещение байырлалында чаңчыл ёзугаар хей-ле кижилер дошта крест дүрзүлүг кылдыр ойган сугже шымнып кирерлер. Ынчалза-даа бистиң агаар-бойдузувустуң байдалында доштуг сугже кирери организмге багай салдарны чедирип болур. Ынчангаш Крещение эжиндиришкенинге баш удур белеткенип алыры чугула.

Доштуг сугже кирер деп турарларга Республиканың кадыкшыл болгаш аарыгларга удур хей-ниити төвүнүң терапевт эмчизи Наталья Агапова кол дүрүмнерни сагыырын сүмелзэн. Байырлал дүнезинде эштерде, тускай дериттинген ойган дошче камгалакчылар болгаш эмчилер көрүп турда кирери чугула. Шак ындыг черни Крещение байырлалының мурнунда хей кижиге эжинзин дээш, Вавилин ээпээзиниң чоогунга айыыл чок болуру-биле тускай дерип тургаш кылып каар.

Сугже кирер мурнунда идикти ужулбайн, хөрек кезээнге кандыг-бир чылыг чүүлден эштип алыр. Доштуг сугже кирер мурнунда, мага-ботту изиргендирип, шимченип азы шошкуп ап болур. Ынчалза-даа хөлүн эрттир албаданмас. Сугже бажы-биле кирбезин сүмелеп турар.

Хөлүн эрттир доңмазы-биле, ойган дош чанынга бир минутадан хей турбас. Соок сугга кирерге, чүрек дүргедей берип болур. Ол черле ындыг болур ужурлуг дээрзин билзе чогуур. Сугдан үнүп келгеш, дүрген-не кургаг хептен кеткеш, чылыг черже кирер. Аргалыг болза, термоска чылыг шайдан бодунга ап алыры күзенчиг.

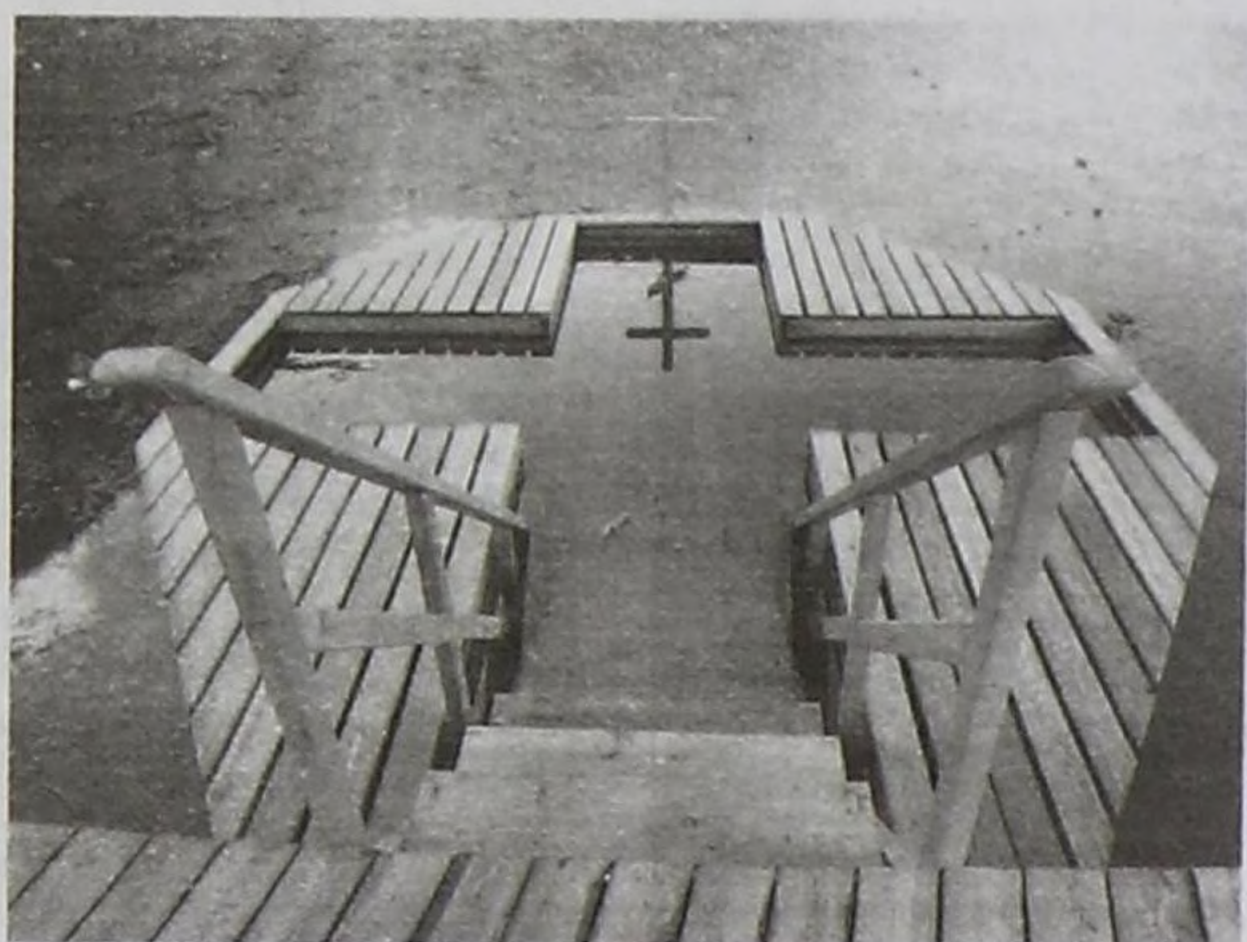
Сугже кирер мурнунда-даа, үнүп-даа келгеш, арага шуут ижип болбас. Арага дамырларны алгыдыптарга, мага-ботта чылыг хей чарыттынар. Ол ышкаш таакпылап база болбас. Хан аргыжылгазы баксырап, организмниң доңары дам баар.

Грипп, ОРВИ, Covid-19 дээн ышкаш аарыгларның бичии-

даа демдектери бар болза, сугже кирерин оралдашкан ажыг чок. Дегдирип, каданнап, берге байдалдар тургустунуп болур. Улуг назылыг улуска болгаш бичии уругларга ёзулалдың ажыктыг болуру чигзинчиг. Чүге дээрге аарыгаржык өөскүп турар үеде оларның кадыкшылы кошкай берген болур.

Чүрек-дамыр, эндокринниг системаларда, тыныш органның, бүүректерде, чүстерде хоочу аарыгларлыг болгаш ханының базыышкыны улгадыр улусту соок сугга эжинмезин эмчилер сүмелеп турар.

/ Чыжыргана СААЯ.
Чурукту интернеттен
алган.

Чүткүлүнге идиг бээр шинектиг апаар

“Сферум” деп өөредилге хевир башкыларга, ада-иелерге болгаш республиканың өөреникчилеринге «Шаңналдар» деп адырда ачы-дуза хүлээлгезин бараалгаткан. Ооң ачызында башкылар өөредилгеге сундулуг өөреникчилерниң өөредилгеге, спортка, өөредилгеден дашкаар ажил-чорудулгага чүткүлүнге идиг бээр шинектиг апаар. “Сферумнуң” ажыглакчылары видео-харылзааларны чара номчуп, ооң дузазы-биле башкыларның чөвүлел хуралдарының азы ада-иелер хуралдарының бижимел сөзүглелдерин шалыпкыны-биле ап болур апаар. Сөөлгү версияже ажилдакчылар чугула дыңнадыглар хүлээлгезин база немезин – ук хүлээлге өөредилге талазы-биле бижижигниң херек болгаш чугула дыңнадыын хилис эрттирбейн барбас.

М оон соңгаар башкы кижиге шаңналдарны өөреникчилерге класс-тың чадынга-даа (арынынга-даа) тыпсып болур.

“Сферумнуң” эгезинде алды шаңнал бар. Өөреникчи бүрүзү ооң кайы-бирээзин чаңгыс катап алыр, ынчалзажок ук шаңнал өөредилге хевиринге кезээ мөңгедө кадагалаттынып артар болгаш шупту улуска көскү болур.

Тергиин илеткел дээш «Алдар-макталдың шагы» шаңналга төлептиг болуп болур, “Билип алыксадым” кичээлге идеп-кейлиг ажил дээш шаңнал, а чаңгыс классчыларынга өмөк-дөмөк болган кижиге “Идегелдиг дузалакчы” болур. Хоорай олимпиадаларының тиелекчилеринге тускай ылгавыр демдектери база көрдүнгөн.

Чугула дыңнадыглар хүлээлгези чаттың бүгү-ле киржикчилерин дыңнадыгның дугайында медээлээр. Чижээлээрге, ол дээрге ада-ие хуралының азы чылдың түңнел хыналда ажылының дугайында дыңнадыг болуп болур.

«Чурагайлыг дериг-херекселдер башкыларга өөредилге чорудулгазын шын организастаарынга дузалаарындан аңгыда, шүүттүг, түвектиг ажил-херектерден хосталыр органы бээр. Чугула дыңнадыглар хүлээлгези эргежок чугула дыңнадыгларны хилис эрттирбес органы болдулар, а ол ышкаш видео-харылзааларны чара номчуур, онлайн-хуралдың азы ада-ие хуралының бижимел сөзүглелиниң протоколун алыр органы бээр. Оон аңгыда, өөреникчилерни бедик демдектер-биле эвес, а ол-ла дораан “Сферумга” үнүп келир шаңналдар-биле идиг берип болур” деп, Сферум VK сервис-тиң удуртукчузу Рубен Акопов чугалап турар.

/ Артур ХЕРТЕК белеткээн.

Хөгжүлдениң үндезини

Амгы үеде Балгазынның агроулетпүр техникуму бодунуң угланышкынын доктаамал калбартып, идепкейлиг сайзырап турар республиканың ортумак өөредилге чери. Ында ниитизи-биле 500 ажыг сургуул өөренип турар. Эрткен чылын техникум "Профессионалитет" федералдыг төлевилелдин грантызынга киришкеш, тиелекчилер аразынче кирген. Ук төлевилел ёзугаар техникумнуң баазазынга Көдээ ажил-агыйның өөредилге-бүдүрүлгө төвүн тургускан.

"Бо төлевилел чүгле биске эвес, а бүгү чуртка кончуг чугула. Ук ажил-чорудулганы Россияның Президентизи Владимир Путин дааскан. Төлевилелди хөй губернаторлар, ооң иштинде бистиң Республиканың Баштыңы база деткээн. Бо төлевилелди ажилдап кылгаш, баштайгы удаа болдунмай барза-даа, ийи дугаарында тиелекчилер аразынче кире бердивис. Ону боттандылар дээш, эрткен чылын техникумга кончуг улуг ажилды чоруткан бис" – деп, Тываның агроулетпүр техникумунуң директору Ольга Баркова чугаалаан.

"Профессионалитет" федералдыг төлевилелдин акшаландырышкыны-биле өөредилге-бүдүрүлгө мастерскаяларын 100 сая рубльга дерээн. Аңаа сүт, эт, кат-чимис, ногаа аймаан болбаа-зырадыр мастерскаялар хамааржыр. Ол ышкаш ногаа, кат-чимис, үнүш өстүрер өөредилге-бүдүрүлгелиг шөлчүгешти база чүмнээн. Техникумнуң удуртулга-зы тускай үнүш кургадыр полкаларга болгаш электри дузазы-биле ажилдаар шкафтарга янзы-бүрү ногаа, кат-чимис аймаан кургадып тургаш, иван-шай, курил, чыжырганадан болгаш оон-даа өске шайларны кылып турар. Оларның аразында чыжырганадан шайларны, сиропту, чулукту бүдүрүп үндүреринче чугула кичээни угландырган. Чыжыр-

гананы база тарып өстүрер берген.

Ногаа аймаан хөйү-биле чуур дериг-херекселден эгелээш, ону карттаар, доораар, чуураарга чедир бүгү-ле дериг-херексел бары кайгамчык. Амгы үениң аныяк-өскениниң сонургаары картофель-фри кылыр "фритюрница" деп дериг-херексел сургуулдарның сонургалын оттурган.

Оон аңгыда, эт аймаан янзы-бүрү кылдыр болбаа-зырадыр дериг-херекселдер бар. Этти тырткаш, далганын өйгөш, белен станокче салыптарга, дериг-херексел манчыны боду тудуп кааптар. Ол ышкаш тырткан эттен колбасаны база тускай дериг-херексел дузазы-биле бүдүрүп турар. Амгы үеде ыштаан эт база чонга кончуг херекселдиг апарган. Эт ыштаар шкафтың ажыын база техникумнуң мастерлери, сургуулдары тыва берген. Шак-ла ындыг дериг-херекселдер хемчээл аайы-биле янзы-бүрү. Бо бүгүнү кылыр мурнунда бүдүрүлгеге эккелген эттиң шынарын микроскоптар дузазы-биле хынап турар.

Сүттү база негелде ёзугаар каш удаа арыглааш, тускай белеткээн саваларга хаптааш, үндүрүп турар. Бо бүгүнү белен аппараттарга чүгле болбаа-зырадырынга белеткеп турарын көөрге, ёзулуг-ла улуг бүдүрүлгө чери. Республиканың өөредилге-бүдүрүлгө төвүнге капитал септелге чорудары-биле, 36 сая рубльди аңгылап берген.

Тываның агроулетпүр техникумунуң экономика талазынче 7,3 сая рубльди төлевилелче кириген республиканың элээн каш ажил берикчилери "Профессионалитет" федералдыг төлевилелче кирип, социал партнёрлар апарган. Оларга "Идегелдин чери", "Нарийн-Гол", "Чаа орук" көдээ ажил-агый бүдүрүлгө кооперативтери, КХН "Вавиол", "Бай-Хөл" уксаалыг мал ажил-агыйы хамааржыр.

Төлевилелде чүгле Балгазынның техникуму эвес, а Тываның көдээ ажил-агый, агротехнология болгаш технологтуг техникумдары база кирип, сургуулдарын ында өөредип турар.

Оон ажыдышкынын эрткен чылдың сентябрь 1-де байырлыг байдалга ажыткаш, ажылын эгелей берген. Кол сорулгазы ук адырга хамаарышкан техникумдарның сургуулдарына өөренип турар чүүлүн херек кырында кылып өөредири болур.

"Россияның болгаш Тываның Чазаа амгы үеде ортумак профессионал өөредилге черлеринче онза кичээни угландырып турары өөрүнчүг. Чазактың болгаш өөредилге яамызының негелделеринге дүгжүр кылдыр кызып ажилдаар, сургуулдарны чаа чүүлдерге өөредир апаар бис. Ынчангаш техникумнуң административизи профессионалитет талазы-биле РФ-тиң удуртулга командаларының өөредилге курузун бүрүнү-биле эртип алдывыс. 30 ажыг башкылар болгаш мастерлер чүгле бистиң бүдүрүлгениң баазазынга эвес, а бүдүн Россияның өске-даа өөредилге черлеринге стажировканы эрткен" – деп, Ольга Баркова демдеглээн.

Балгазын техникумунда "Көдээ ажил-агый машиналарын ажыглаары" деп угланышкын база бар. Ында көдээ ажил-агыйга болгаш өске-даа угланышкындарга ажыглап турар тараа ажаар комбайндар, автомобильдерниң янзы-бүрү хевирлери, чер чардырар, картошка тарыыр, суггарар кожуглар дээш техниканың кандызын чок дээр. Биче хемчээлдиг тракторлар сургуулдарның бичежек мага-бодунга аажок тааржыр дээрзин директор демдеглээн. Ол тракторларга үстүнде айыттыгандар кожугларны хереглелиниң аайынче кожуп алгаш, кандыг-даа ажилды кылып болур. Техникумнуң баазазында бар дериг-херексел сургуулдарны ёзулуг-ла бүдүрүлгө черинге ажилдаарына, көдээ

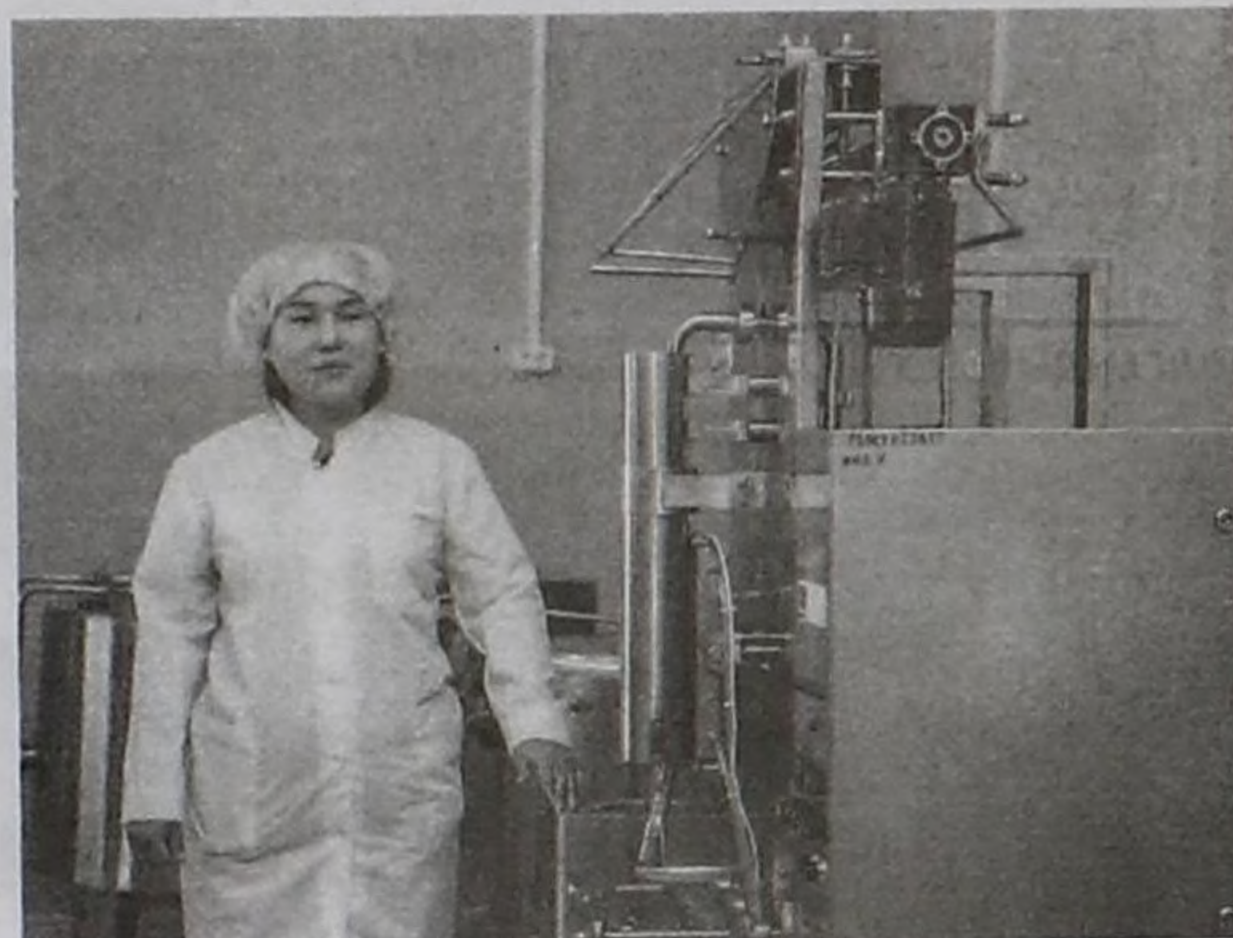
ажыл-агыйның дүжүдүн болбаа-зырадырынга өөредип, келир үеде боттарына шак ындыг дериг-херекселди садып алгаш, бодунуң бүдүрүлгезин ажилдадып болур орукту ажыдып турар. Дериг-херексел-биле чүгле сургуулдарның билиг-мергежилин экижидер эвес, бүдүрүлгө ажылын дүргедип, оон дүжүдүн кыска үе дургузунда көвүдөдир кылгаш, хереглекчилерге садып-саарарына база эптиг байдалды тургузар. Көдээ-ажыл агый экономиканы хөгжүдүрүшкүчү база бир аргазы дээни кончуг чөптүг. Техникумну доозуп үнген сургуулдар боттарының ээлчээнде хууда ажил-агыйын ажыдып, күрүнениң бүдүрүлгө черлеринге ажилдаар болза, үрө-түңнели улуг болуру чугаажок.

/ Чыжыргана СААЯ,
Буян ООРЖАКТИН
тырттырган чуруктары.

» "Бир эвес бис
федералдыг

бюджеттин болгаш дет-
кимчениң акшаланды-
рышкынын ажыглаарын
боттары билер кылдыр
чөпшээрээр болзувус-
са, регионнарның алган
курлавырларын ботта-
рынга ажыктыг кылдыр
ажыглап эгелээр болгаш
оон түңнелдери дээш
харысалга улгадыр
ужурлуг"

Владимир ПУТИН.

/ Сүт болбаа-зырадыр цехтин мастери.

/ Техникумнуң өөредилге-бүдүрүлгө төвүнүн эргелекчизи
Алла Ондар.

Өвүр черниң төлөптиг оглу Эрес-дидим чоруктуң ордени-биле шаңнаткан

Ай-Мерген Ооржактын өскөн-төрзэн чери – Өвүр кожуунуң Саглы сумузу. Ол бичиизинден-не тыва национал хүрешке сонуур-галдыг чораан.

2019 чылда Кызылдың транспорт техникумун дооскаш, шериг амыдыралды ол эгелзэн. Инженер-сапер батальонга шериглеп эгелзэш, сапер деп мергелди шингээди алган. Шеригден халажып чанып келгеш, Тываның күрүне университединче дужаап кирип алгаш, өөренип кирипкен. Элзэн үе эрткенде, өөредилгезинден шөлзөп алгаш, РФ-тиң Чепсектиг Күштеринге бараан болур дугайында дугуржулга-керзэни чарып алырга, ону Бурятияның танк полугунче чорудупкан. Шериглеп турган үезинде артиллерий-жи угланышкынның квалификациязын өөренип алган.

Ооң соонда Ай-Мергенниң турган дивизиязы Изюмск болгаш Херсон талазынче углапкан. Кадыг-берге тулчуушкуннарны ол кады чораан эштери-биле деңге эрткен. Дайзынның талазындан боолашкыннар дыңзааш, артиллерий-жи дуэль дег апарып турганын ол сактыр. Артиллерий-жи болуру – айыыл чок дижири көңүс шын эвес. Бир эвес күженишкынниг аткылажышкыннар үезинде турар черини солуп четтиппзэн азы чогуур үе-шаанда бир-ле чугула чүүлдү эскербзэн болзуңза, өлүмнүг окту ол-ла черинге алганың ол.

2022 чылдың сентябрьда Херсон облазынга Ай-Мерген Ооржактың турган артиллериязы дайзынның чадаг-шерин чылча шалкан. Ынчалза-даа дайзынны төнчүзүңге чедир чылча шавар бетинде украин шериглер Россияның

артиллерийжилериниң турар черин бодунуң улузунга дамчыдып четтигипкен. Ынчангаш Россияның шериглери бооларын октап турар аразында дайзын дрон-разведчик таварыштыр оларның турар черин тодарадыпкаш, чазылдырыпкан.

Ай-Мерген чүгле кызаш дээнин эскерген. Бажынга күштүг согуушкун болган. Ооң соонда шлеми чарлы бергеш, караанче хан агып эгелзэн. Бажындан аккан ханны аштавышаан, дайынчы автомобильди камгалап кирипкен. Ийи дугаар частышкынның бузундузу Ай-Мергенниң хөрзэнге болгаш иштинге дегген, ынчалза-даа аныяк дайынчыны ол безин доктаатпаан. Үш дугаар частышкынның бузундузу ооң будун сый деггеш, черже чыттыр шаапкан.

Бүгү мага-боду хан-даа болза, чаныш-сыныш чок үңгеп чоруп олурган эжин

эскерип каан бурят дайынчы, Ай-Мергенни чүктелкеш, каң «чаашкын» адаандан үндүрүп эккелген. Аас-кежик болуп, шак ол үеде кемдзэн солдаттар сөөртүп апар чыткан автомашина таваржы берген. Автомашинаның кузовунче чүдүрүп турганын Ай-Мерген сактып алган. Ооң соонда ол медресин чидирипкен. Чүгле Москва хоорайда Бурденко аттыг шериг клиниктиг Кол госпитальга ол минип келген.

Бир дугаарында бажынга дегген бузунду баштың сөөгүн чуура шаап каапкан болган. Ынчангаш баштың сөөгүн титан протез-биле солаан. Дыка хөй бузундулар хөрзэнче болгаш иштихырныч киргилей берген. Бузундуларның барык шуптузун ужулган, ынчалза-даа оларның бежи Ай-Мергенниң өкпезинде арткан. Ону кезер болза, дайынчының амы-тынынга айыылды тургузуп болур боорга, хевээр арттырган.

Тыва дайынчының бут кырынга туруп келиринге бүдүн ай үе негеттинген. Шериг эмчилер комиссиязы Ай-Мерген Ооржакты кемдээшкынниң уржуундан дайынга киржир харыы чок деп шиитпирни үндүрген. 2022 чылдың ноябрьда Ай-Мерген Ооржак төрзэн Тывазынче чанып келген.

Аныяк оол чанып келгеш, бир-ле дугаарында, ТывКУ-да өөредилгезин уламчылап, үскен кичээлдериниң зачеттарын болгаш шылгалдаларын доозазын дужаагаш, 3 дугаар курсче шилчзэн. Оон аңгыда, кадының байдалын барымдаалавайн, тыва хүрешти уламчылаар деп Ай-Мерген шиитпирлээш, секциялап эгелей берген.

«Салым-чолунга хому-дап, сула салдыган, ыглаан ажыы чок. Эр кижикезээде эр мөзүлүг артар» – деп, Ай-Мерген чугаалаар. Эрткен чылын ол кады чурттаар ынак эжинге душкаш, өг-бүле тудуп амыдырай берген.

ТР-ниң шериг комиссариатындан Эрес-дидим чоруктуң орденин алыр дугайында медеглээрге, Ай-Мерген Оюнолович аажок магадаан. Ай-Мерген Ооржакка күрүне шаңналын ооң төрзэн чери Саглы сумузуңга тывыскаан.

Тыва Республикада Шериг комиссариатының медээзинден Айдың ОНДАР белеткзэн. Чуруктарны маадырның архивинден алган.

Чүректерге артып каар сен

Булуң-Терзэм маадырлыг оглу, өөреникчим Түмерланга (Хабаровск крайның Князь-Волконск аттыг мото-адыг-жы бригаданың 6-гы ротаның дайынчызы, биче сержант Ростовский Александр Чойган-ооловичиниң — Баанай Түмерлан Чойган-ооловичиниң чырык адынга)

Кезээде-ле кады чоруур Башкир солдат эжиң-биле Келир өй дээш,

тайбың чол дээш Маадырлыг бажың салдың.

Хайыралыг Ада-чуртка Кара чаңгыс тының бердиң. Кааң-аяс чырык хүн дээш Харам чокка чүрзэн бердиң.

Сайгын, Сундуй,

Шериг-оол дээш Сайын өөрүң сактып ора, Үлгерлиг өңнүү сен деп, Үзе сөглеп, бадыткаар мен.

Булуң-Терек суурувуска Муңгараваас хөглүг, сергек, Баштак, чазык

Түмерлан сзэн Башкың-даа бооп чораан ийик мен.

Катап келбес чалыы назын Халас барбаан, төөгү болуп, Чүс-чүс чылдар дургузунда Чүректерге артып каар сен. 27.05.2022

/ Буян ЕНДАН.

ТШО-нуң хоочуннарының Бүгү-российжи шуулганынга Тывадан делегация киржип турар

«Ада-чурт камгалакчылары» фондунуң организастааны ТШО хоочуннарының Бүгү-российжи 2-ги шуулганын «Патриот» делгелге төвүнде эрттирип турар.

Тывадан тускай шериг операциязынга амы-тынындан чарылган дайынчының өг-бүлезиниң кежигүнү Оюмаа Банчык болгаш дайынчылар Эртине Ооржак, Күдер Севек, Мөңге Тагба, Владимир Ооржак киржип турар.

Тываның төлээлери РФ-тиң Маадыры, «Ада-чурт камгалакчылары» фондунуң даргазының оралакчызы Алек-

сей Романов база төөгүчү Александр Звягинцев-биле таныжып, найыралдажып алган. «Патриот» шериг-патриотчу паррка база экскурсиялааннар.

Дайынчы хөделишкыннерниң хоочуну Владимир Ооржактың чугаалааны-биле алырга, шуулганның программасы аңгы-аңгы угланышкыннарлыг болгаш, кижиниң билип алыры ажыктыг чүүлдер хөй болган.

Шуулганы 2024 чылдың январь 17-ге чедир болур дээрзин сагындыраал. ТШО маадырлары келир үениң салгалының

патриотчу кижизидилгезинге кол рольду ойнаар дугайында чугаалажышкыннар, ТШО киржикчилериниң комплекстиг реабилитациязынга хамаарышкан «төгериң стол», тускай специалистерниң консультациялары программада көрдүнген. ТШО киржикчилеринге өөредиглиг программалар, мастер-класстар болгаш шериг корреспондентилер-биле канчаар чугаалажырын тайылбырлаар өөредиглер база болур.

/ «Ада-чурт камгалакчылары» фондунуң Тывада салбырының медээлеринден алган.

Чурукту интернет четки-зинден алган.

Оңгу иштинге кидис өгдө

Тускай шериг операциясында киржип турар чаңгыс чер чурттугларывыс биле оларның өг-бүлезинге деткимче-дуза көргүзери – бо хүнде республиканың удуртулгазының ажил-чорудулгазында чугула черни ээлеп турар угланышкын. Тываның Баштыңының тускай шериг операциязының айтырыгларын шийтпирлээр тускай төлээзи деп албан-дужаалды киригенинден бээр чыл ажыг үе эрте бергени бо. Шак ол албан-дужаалга Тимур Кууларны томуйлаанын билер бис. Тимур Борисович чаа чыл бүдүүзүнде Тываның Баштыңының даалгазы-биле дайынчы хөделиишкннер чоруттунуп турар девискээрже ээлчеглиг сургакчылаашкын-че аъттаныпкаш, чоокта чаа эеп чанып келген. Ынчангаш бодунуң ажил-чорудулгазы, тускай шериг операциязының девискээринче чораанының дугайында база маадырлыг шериг оолдарывыстың дайынчы хүлээлгезин кайы хире күүседип турарын, оларның дугайында командирлери-ниң чугаа-домаан сонургадып, интервьюну берген.

– Тимур Борисович, чоокта чаа тускай шериг операциязының девискээринче чорааш келген болгай силер, бо каш дугаар сургакчылаашкыныңар болуп турар ирги?

– Бо чаа чылда бир дугаар чорааным бо. А ниитизи-биле каш удаа чораанымны тодаргайлап санаар апаар-дыр. Тывадан шериг хүлээлгезин күүседип чорупкан оолдар-биле Чаа чылды ийи дугаар кады уткуп турарым ол.

– Бо удаада каш хонук дургузунда каяа-кайа чедип кааптыңар?

– Он ажыг хонук дургузунда, баштай ЛУР, ооң соонда Запорожьеге чедип чордум. Тывадан оолдарның чоруп турар девискээрлериниң барык доозазына четтим. Шупту тыва оолдарга ужуражып каяа четтигер, ынчалза-даа ужуражып шыдаар хире оолдарывыска барып четтивис.

– Дайынчы хөделиишкннер болуп турар черлер чоогунга чоруп турган ышкыжыл силер?

– Бис шериг эвес, хамааты улус болганывыста, шуут мурнуку одуругга чедери болдунмас. Ынчангаш шериг оолдарывыс боттары ужуражырынга таарымчалыг черлерни шилип ап, шериг

кезектерниң удуртулгазының чөпшээрели-биле каяа ужуражырын шийтпирлеп турганнар. Командирлер, аргалыг болза, черле дузалажырын кызыдар чорду. Чүге дизе төрөөн черинден келген улус дайынчыларның хей-аъдын көдүреринге дуза кадар болгай, ынчангаш шериг командылалы бистиң ужуражылгаларывысты деткир.

– Тускай шериг операциязының айтырыгларынга Тываның Баштыңының тускай төлээзи кандыг албан-хүлээлгелерни күүседип турар ирги?

– Ол хей аңгы угланышкыннарлыг ажил болуп турар. Эге бажында кол сорулга – тускай шериг операциязы чоруп турар девискээрлерде дайынчыларга дузаламчы чедирери турган. Ооң соонда өске-даа чугула шийтпирлээр айтырыглар немежиң эгелээн. А дайынчы хөделиишкннер чоруп турар девискээрже шериг оолдарывысты деткир, дузалажыр, хей-аът кириер сорулгалыг барып чедип турар бис. Ооң-биле чергелештир, ында чоруп турар оолдарның чамдыкта шийтпирлеп чадап турар айтырыгларын, удуртулгазынга чедип-даа тургаш, шийтпирлеп алырынга дузалажып турар бис. Херек

апарганда, командылаалынче үнер ужурга база таварышкылаар. Оон аңгыда, Тывада кылыр ажил база хей. Дайынчы оолдарның өг-бүлелеринге дузалажыры – ажылывыстың чугула угланышкыны, шериг оолдарывыс чоок улузу дээш сагышсыравас, оларга чогуур дузаны, херек апарганда, чедирер дээрзинге бүзүрелдиг болуп ужурулг.

– Тывага хүнде каш дилег-билдиришкннер алыр-дыр силер?

– Чүгле дүүнүгү хүннү безин алыр болза, 11 кижини хүлээп алдым. Олар шупту шериг оолдарывыстың төрелдери. Үр үе дургузунда харылзааже үнмейн барган дайынчыларывыс-биле харылзаа тутарынга дузалажыр дилег кириген. Сөөлгү катап ноябрь төнчүзү-декабрь эгезинде харылзашкан болуп турар. Ук дилеглер-биле ажылды дарый эгелей берген бис.

– Харылзааже үнмейн баар чылдагааннары кандыг бооп болурул?

– Аңгы-аңгы. Мурнуку одуругга дайын-биле демисежиң турар үеде харылзааже үнмейн барып болур. Долгажыр азы дыңнадыг бижиптер харыы чок апаар үелер база тургулаар. Үр үеде харылзааже үнмейн, оон долгап чедип келген таварылгалар база эвээш эвес. Шериг оолдарның чоок улузунуң бүгү дилеглерин хүлээп ап, болдунгу дег дузаны чедирерин кызыдып турар бис: шериг командыла-лы-биле харылзажып, сураа чок шериг оолду тыпкаш, чоок улузу-биле харылзаштырар аргаларны дилеп турар бис. Үр үеде харылзааже үнмейн барган дээш-ле, хол салдыг-ган херээ чок.

– Силер чеде бээрчерге, дайынчы оолдар канчалдыр уткуп алыр-дыр?

– Дыка өөрүп хүлээп алырлар. Ында оолдарның ботта-

рының тускай амыдыраар чуруму тургустунган болур. Оларның чурттап турар оңгу, блиндажтарыңа кире бээрге, малчын аалда чедип келген ышкыш болгулаар – пашта быдаа тип каан турар, эът дүлүп каан, шай хайындырып каан болур. Тыва дайынчы оолдарывыс кадыг-бергээ дадыккан, мага-бот-даа, угаан-медерел, сагыш-сеткил-даа талазы-биле кадыг-быжыг улус. Ынчангаш шеригниң белен эвес байдалдарын төлөтти-биле эртип турар.

– Силер чеде бээрчерге, чүнү сонургап айтырар боор-дур?

– Бистиң шериг оолдарывыс республикада байдалды дыка эки билер болур. Интернет четкизи тыптып келирге-ле, олар медээлерни номчуп турарлар. Мээң чедип келиримни база билер, номчаан, манап турар болдулар. Орукче аъттаныптарымга-ла, менче долгап, бижип, оларның турар черинге мээң чедиримни сонургап, айтырып эгелээрлер. Оон ужуражып келгенивисте, чаа девискээрлер биле Тываның агаар-бойдузунуң ылгалдыын кайы хире шыдажып эртип турарымны айтырып, сонургадылар. Ынчан Тывага дошкун сооктар турганын олар база билер болдулар.

– Чаа девискээрлер биле Украинада сооп эгелээн деп медээ дыңналып турган болгай, агаар-бойдус кандыг болду?

– Ийе, аңаа чоруп тура, шак ол агаар-бойдуска таварыштым. Ынчалза-даа бистиң чыккылама сооктарывыска деңнээр арга чок. ЛУР-га чоруп турумда, 10 градус хире турган, ДУР-га – тик градус. Запорожьеге чылыг чорду. +8 градус хире боор оң. Чүгле харын, хар холумактыг чаъс доктаамал чаап турар боор, өл-шык берге чорду.

– Шак ындыг агаар-бойдуска бистиң шериглеривистиң идик-хеп дерцлгези таарымчалыг бе, кандыгыл?

– Мээң чораан черлеримде шериг оолдарның идик-хеп, дерилгези эки чорду, аъш-чем, өске-даа чүүлдер-биле хандырылга база эки. Хову госпиталынче база чедип чордум. Ында Тывадан шериг эмчилер ажылдап турар. Госпитальда бирги эмчи дузазы чедиреринге херек чүүлдер шупту четчир бар.

– 55-ки даг-адыггы бригадазынга Президентиниң “гвардейжи” хүндүлүг атты тывысканы дайынчы оолдарывыс хей-аъдын көдүреринге салдар чедирген ирги бе?

– Оолдарның дайынчы хей-аъды кезээде бедик улус. Ынчалза-даа оолдар шак ол болушкуну аажок манап турганнар. Оларның эрес-дидим чоруунуң, шериг арга-дуржулгазының бедик үнелели ол болуп турар. Оолдар бедик атка езулуг төлөптүг улус. Дээди Кол командылаакчының салган дайынчы даалгазын бистиң оолдарывыс эрес-дидим, бедик деңнелде күүседип турарлар. Оолдар шак ол медээни дыңнап каан үеде оларның чанынга турган мен. Улуг өөрүшкүлүг медээни хүлээп алдылар. Ийе, оларның ол чокка-ла бедик дайынчы тура-соруун улам көдүргени шын.

– Бистиң шериг оолдарывыс түрлүг дайынчылар болуп турары ылап бе?

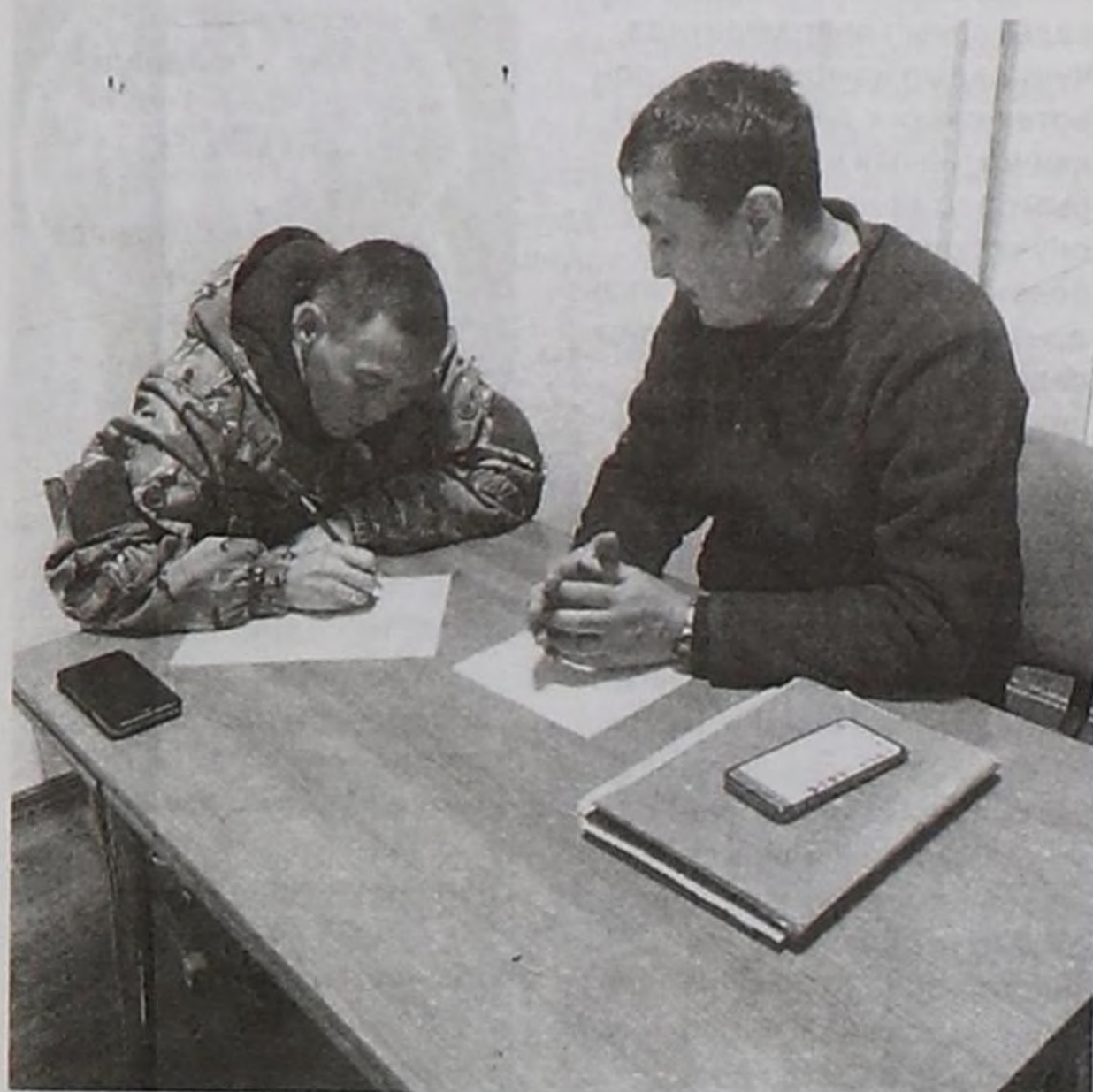
– Ийе, олар езулуг түрлүг дайынчылар. Чаңгыс чижектен кирип көрөйн. Ол дугайында шериг оолдар боттары база оларның командылаалы сонургадып чугаалаан. Дайын-биле сегиржиң алышкыннарның бирээзинге удурланкчы ниити харылзаа каналын дамчыштыр сегиржиң алышкынче бистиң оолдарывысты тускайлап чалаан болуп турар. Тывадан оолдар-биле амы-хууда өжээниң дээрзин чугаалап, өске артканнарын аткаарлай бээрин, бистиң оолдарывыс-биле удур-дедир арын көржүп, дайылдажырын саналдаан. Удурланкчының талазындан тускай сегиржиң алышкынче шак ындыг чалалга алыры – улуг хүндүткел, чоргаарал. Амдызында кайы шериг салбырының дугайында чугаа чоруп турарын тодаргайлап чугаалап шыдавас-даа болзувусса, алызы барып, шак бо төөгүлүг болушкун дугайында чогаалдар, номнар бижиттине бээри чугаажок.

– Командирлер бистиң оолдарны канчалдыр үнелеп көрүп турар ирги?

– 55-ки гвардейжи бригаданың бир салбырынга чедип

дег...

чораан үемде, оолдар олардан ырак эвсте өске шериг кезээ база бар деп чугаалааннар. Ында Бай-Тайга чурттуг чаңгыс тыва оол бар дээрге чаңгыс чер чурттугларын-дан аңгы шериг хүлээлгезин кайы хире күүседип турарын таныгып көөр дээш, аңаа барып ужуражыр деп шиитпирлеп алган мен. Шериг кезекти тып алгаш, радиохарылзаа дамчыштыр удуртулгазынга мени чеде бээр деп дыңнадып каан турган. Командири мени уткуп тургаш, ол дораан бистиң черивистиң шак ындыг дайынчыны өстүрүп кижизиткени дээш өөрүп четтиргенин илеретти. Тывадан шериг оолду эң-не тергиинериниң бирээзи деп офицер чугаалаан. Бүзүрелдиг, кандыг-даа нарын шериг даалганы күүседиринге белең, кандыг-даа берге байдалдардан, агаар-бойдустан далдаравас. Езулуг дайынчы. Шериг чаңгыс чер чурттуум-биле база ужураштым, эки чоруп турар болду. Езулуг бедик дайынчы тура-соруктуг, эрес оол болду.

– 55-ки гвардейжи бригада интернационалчы болгай, өске регионнарда шериг оолдар кайы хире албан-хүлээлгезин күүседип турар ирги?

– Эки чоруп турарлар. Ында Алтайдан, Екатеринбургтан, Челябинскиден, Владивостоктан шериг оолдар бар. Өске регионнарда оолдар тывалап “Шу де!”, “Экии!” дээн ышкаш тыва сестерни өөренип алган, чугаазынга бо-ла ажылгаар апарган болдулар. Аңгы-аңгы регионнарда шериг оолдарывыс шупту эп-найыралдыг, чаңгыс блиндажка чурттап, эгин-кожа дайылдажып турарлар. Тускай шериг операциязы дооступ каарга, оларның найыралы ара соксавас, бүгү назыда артар дээрзинге бүзүрээр мен.

– Украинаның шериг күштериниң ок-боозу, ракеталары, патроннары төнүп турар, НАТО-нуң техниказы дүрген элп-тоглап турар деп медээлер кээп турар болгай. Фронтуда ол байдал эскертинип турар-дыр бе?

– Мен шериг кижиг эвес болганымда, дайынчы хөделиишкиннер чоруп турар девискээрде доктаамал турбайн турар болгай мен. Ынчалза-даа оолдарның тиилелгеге бүзүрели улуг болду. Мурнуку одуругдан үнүп кээп турар оолдарның тура-соруундан безин алгаш көөрге, удурланыкчыдан бистиң тергиидеп турарывыс илдең.

– Өске регионнарда тускай шериг операциязының айтырыгларына тускай төлээлер бар бе?

– Ол дугайында сонугураваан-дыр мен. База бир регионда шак ындыг албан-дужаал бар деп дыңнаан мен. Ынчалза-даа сургакчылаашкыннар үезинде коллегам-биле таварышпадым. Госпитальдарда эмнедип чыдар оолдарга ужуражып чеде бээримге, өске регионнарда дайынчылар бистиң республикавыстан шериг оолдарга ол хире кичээнгей салып турарын магадаар чорду. Чамдыктары боттарының регионнарындан ынчалдыр ужуражып келбейн турарын шала хомудап чугаалаар. Ынчангаш Тыва тускай шериг операциязының айтырыгларына регионнуң удуртукчунуң тускай төлээзин томуйлаан эвээш санныг регионнарның бирээзи, харын-даа дың чаңгыс ындыг төлээлиг регион болуп турар деп билип турар мен.

Антон ПОСОХИН
чугаалашкан.

Бүгү чүүлдү тиилелге дээш:

Бии-хемчилер «демир аътты» саткан

Бии-Хем кожууннуң хууда сайгарлыкчызы Елена Байкара дайынчы чаңгыс чер чурттугларының дилээ-биле тускай шериг операциязының девискээринче чорудар автотранспорт садып алыр дээш акша чылдазын организастанын чагырга чери дыңнаткан.

Кожууннуң сагыш човангыр чурттакчылары техника садар акша-хөреңги чылдазынга идепкейлиги

киришкен. Амгы үеде УАЗ «Буханка» маркалыг «демир аътты» саткан. Бо автомашинаы 55115 шериг кезээниң

«Шуурган» медицина ротазынче балыглаткан дайынчыларны эмнелгелерге дүрген чедирери-биле дамчыдар.

Ол ышкаш Туранның Марк Оюн аттыг культура болгаш дыштанылга төвүнге тускай шериг операциязының киржикчилерин деткээн акцияны база эрттирген.

| КЫСКА МЕДЭЭЛЕР |

Культура албан черлеринче «Пушкин картазы»-биле

Тываның Культура яамызының медеглээни болза, республиканың 14-тен 22 харлыг 25000 ажыг чурттакчызы «Пушкин картазы» федералдыг программаның картазын идепкейлиги ажылгап турар.

«Пушкин картазын» 14–22 харга чедир аныяктарга

тыпсып турар. Күрүне картаже 5000 рубльди шилчиткен. Ук акша-хөреңги-биле музейлерде, театрларда, кинотеатрларда, филармонияларда болуп турар солун оюн-көргүзүлгү хемчеглерни база делгелгелерни көрүп болур.

Федералдыг программаның кол сорулгазы – өзүп

олулар салгалдың культурлуг деңнелин бедидип, российжи, делегей культуразын база уран чүүлүн өөрениринче уругларны болгаш аныяктарны хаара тудары.

/ ТМГ медээлер агентилелинден.

Бүгү-российжи олимпиада эгелээн

Январь 10-дан эгелээш, республикада Бүгү Россияның школачылар олимпиадазының регионалдыг чадазы ажылын эгелээн. Регионалдыг чаданың эртер хуусааларын база чурумун Россия Федерациязының шупту субъектилеринге Россияның Чырыдыышкын яамызы тодараткан.

Регионалдыг чадада 9–11 класстарның школачылары киржир. Ол дээрге муниципалдыг чаданың тиилекчилери болгаш призерлары болур. Бүгү Россияның школачылар олимпиадазының регионалдыг чадазынга киржири-биле 2164 школачыдан билдириишкин кирген.

Бо чылын Бүгү Россияның школачылар олимпиадазы 22 эртемге болгаш дөрт чада эртер: школа, муниципалдыг, регионалдыг болгаш бүгү Россияның деңнелингиң түңнел чадазы. Бүгү-российжи чадазының тиилекчилери болгаш призерлары Россияның кандыг-даа дээди өөрөдиге албан черинче шылгалдалар чокка, олимпиаданың угланыышкынынга дүүштүр, кирер эргелиг болур дээрзин сагындыраалыңар.

Регионалдыг чада 2024 чылдың февраль 29-та «Ай-ыыл чок чоруктуң үндезинери» деп эртемге олимпиада-биле доостур.

Школачылар олимпиадазы чылдың-на билиг бээр

деңнелди бедидер база школачыларның угаан болгаш чогадыкчы салым-чаяанын сайзырадыр, эртем билиглерин суртаалдаар, өөреникчилерниң чогадыкчы салымныын, эртем ажыл-чорудуунга сонугурагалын хөгжүдөр болгаш эрте илередип тывар, эң-не чаяаныг өөреникчилерни илередир сорулгалыг эрттирип турар.

Бүгү Россияның школачылар олимпиадазының регионалдыг чадазының шупту киржикчилеринге салым-чаяанын тергиин кылдыр көргүзүп, чаа тиилелгелерни күзедивис!

/ ТР-ниң Өөрөдиге яамызының медеэлзинден.

Угаанныг кижиги узун назылаар

«Кижиги бүрүзү бодунуу-биле шыгараңгай угаанныг. Ынчалза-даа балыктың ыяш кырында халбактаңыр харык-шинээн көөр болзуңарза, ол бодун угаан чок мелегей кылдыр санап, бүгү назынында аңаа бүзүрөп чурттап каар ийик».

Альберт Эйнштейн.

БАШ МЭЭЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА СОЛУН БАРЫМДААЛАР

Кижиниң бажының мээзинде аңгы-аңгы санааш-кыннар-биле алырга, 100 миллиард хире клетка бар. Хүн бүрүдө ол 70 муңдан хөй бодалды бодарадып турар, ынчалза-даа бис карак чивеш аразында оларның хөй кезин утуптар бис. Ол дээрге баш мээзиниң онзагай бот-камгалал шынары-дыр.

288 км/ш — баш мээзи мага-боттуң органнарынче медээни шакта ол хире дүрген чедирип турар. Азы бир секундада 80 метр хире.

Баш мээзинде бир секунда дургузунда 100 000 хире химиктиг реакция болуп турар.

2–7 хар — ол үеде баш мээзи эң-не идепкейлиг сайзыраар.

Кижиниң мээзи бир хонукта делегейде бар бүгү телефоннардан хөй электрелиг импульсту боттандырат.

Баштың мээзи тура дүшпейн, дүн-хүн дивейн ажилдазын дээш, организмниң 80 хуу күчү-күжү чүгле олче угланган турар.

Бистиң, бүгү кижиги төрелгетениң, амгы үеде чедип алган сайзыралымыс дээр-ге-ле, бир-ле дугаарында, бистиң угаан-медереливистиң сайзыралы-дыр. Ынчалза-даа мындыг дүвүренчиг айтырыг көдүрлүп келген. Чүл дээрге амгы үеде "гугл салгалдарының" угаан-мээзи мооң мурнунда ада-өгбелеринге, кырган-ава, кырган-ачаларыңа бодаарга, оранчок кудулаан, дедир барган дээрзин биология болгаш филология эртемнериниң доктору делегейде билдингир эртемден Т. Черниговская болгаш өскелер-даа чугаалап турар. Ынчаарга угаан-мээзисти, интеллективисти, чогадыкчы чорувушту сайзырадыр дие, чүнү кылыр ужурлуг бис? Баш мээзи, угаан-медерел база шынган эът дег, доктаамал ажилдаар, үргүлчү шимчээш-

кинге турар ужурлуг. Бис шыңганнарымыс ажилдатпайн, шимчээшкын кылбайн, бир чыл хире диванга чыдыптар болзувусса, эът-хан соглуп калдып каар, ол ышкаш бис баш мээзин, угаанымыс ажилдатпайн, белен харыды дилеп, "окей гуглдал" чаңчыга бээр болзувусса, баштың мээзи боду-ла өлүгленип каар. А кажан бис бир-ле чүлдү сактырын оралдажып, угаан ажылын кылырымыска, баш мээзинге чаа-чаа нейроннуң харылзаалар тыптып кээр.

МЭЭ-МЕДЕРЕЛГЕ "ФИТНЕС" (СУЛА- ШИМЧЭЭШКИННЕР) ЧҮГЕ АЖЫКТЫГЫЛ?

Кижиниң мээзи соксаал чокка, удуп чыдырда безин, идепкейлиг ажилдап турар. Ылаңгыя уйгу-дыш үезинде ол улам үрө-түңнелдиг ажилдаар чүве-дир.

Баш мээзи — кижиниң мага-бодунуң эң-не нарын, ам-даа чедир шинчилеттинмээн кези болур. Ол мага-боттуң дыка хөй хүлээлгелерин күүседип, камгалап, хынап, янзы-бүрү органнар дузасы-биле медээлерни ап, ону сайгарып, бистиң сагыш-сеткиливисти ылгап, аңгылап турар. Ооң ажылындан угаан, чогадыкчы чорук, интеллект бүрүн хамааржыр.

Бодум хуумда «Мозг. Супер сила» дээш өске-даа угаан-мээ сайзыралыңа хамаарышкан номнарның автору Джим Квиктиң төөгүзүн база кайгавас аргам чок болду. Ол бичиизинде хай болуп, андарылгаш, бажынга кемдээш-кин алган соонда, элээн үе эрткенде, өөредилгези улам-на дорайтап бар чыдарын боду эскерип каан. Чүвени сактып алыры, кичээнгеилг болуру, бөдүүн чижектерни бодаары безин, хүн келген, оол өскөн тудум, нарыдап бар-ла чыткан. Өске кижиги болза, холун чаңгып, са-лым-хуум ындыг болган-дыр дээш, амыдырал-чуртталгага

хомудап артып-даа каар турган боор, а Джим Кирк ындыг эвес болган. Ол бодун холга тудуп, доктор-моондактарны ажып эртерин шийтпирлээн. Элээди назынындан эгелээш-ле, ол бодунуң угаан-медерелин сайзырадыр мергежилгелерни кылып, бичии-даа сула салдынмаан. Ам бо хүннерде ол кончук ат-алдарлыг, балдыр дыңзыг сайгарлыкчы, Голливудтуң консультантызы, делегейниң билдингир кижилеринге, күзелдиг улус-чонга бот-сайзырал талазы-биле тренинг, семинарлар эрттирип, улуг-улуг университеттерге бодунуң чедишкыннеринге даянган өөредилгелерни берип турар.

Ынчангаш угаан-медерелди сайзырадырыңа, баш мээзиниң ажылын экижидеринге дараазында мергежилгелер дыка дузалыг.

Мергежилге 1: медитация

Немелде болгаш интегративтиг кадыкшылдың Национал төвүнүң санап турары-биле алырга, медитациялаары (даян кылыр) чүгле сагыш-сеткил оожурга-дырыңа эвес, а мага-боттуң кадыкшылыңа база эки салдарлыг болуп турар. Үргүлчү даян кылып турар улустуң мээзи белен кырывас болгаш медээлерни, билиглерни дүрген шиңгээдип алыр дээрзин шинчилелдер бадыткаан.

Даян кылырыңа оожум аялга таарымчалыг. Тынышты таарыштырып, 20-ге чедир санап тургаш, угаан-бодалы-биле тыныжын башкарап база катап эгезинден эгелээр, артык бодалдардан адырлып алырын кызыдар. Баштай хөй эвес үеде ону кылып өөренир, чоорту үезин улгаттырар. Ийи хире неделя эрткенде, түңнелдер көскү апаар.

Мергежилге 2: визуализация

Визуализация дээрге бир-ле чүүлче азы кылдыныгже кичээнгеил угулаары болур, ооң кол сорулгазы билдинмес, каракка көзүлбес, холга туттунмас "бүлүртүң" чүүлдерни хензиг кезектеринге чедир бодал-биле кончук тода даап билип алыры, болууш-куннар оон ыңай канчап баарын "өттүр көөрү-дүр" (болуушкуннарны, туугай-даа чүүлдерни боттут чүүлдер, херек кырында болуп турар кылдыр медереп көөрү-дүр). Визуализация методиказын фэн-шуйда күзелдер картазын чуруурунга нептереңгей ажылап турар.

2018 чылда чоруткан шинчилелдер өзүгаар, визуализация медээлерни системажыдарыңа болгаш шын шилилгени кылырыңа аажок дузалыг арга дээрзин демдеглээн.

Эртемденнер угаан-мээни сайзырадырыңа ону база сүмелеп турары анаа эвес.

Чижээлээрге, гипермаркеттен садыгланып баар мурнунда чүнү садып алырыңарны, ооң өртек-үнезин, ону корзинаже канчаар чыйы каап ап турарын баштай-ла даап бодап ап, ону үргүлчү катаптап турар болзуңарза, саазында бижээн даңзы чокка чүнү-даа утпайн садып алыр аргалыг апаар силер. Чүгле ол бүгүнү эң-не тодаргай кылдыр кылырын кызыдыңар.

Мергежилге 3: хостуг үеде өг-бүлөгө столга ойнаар оюннар

Оюннар чүгле хостуг үе эр-тирер, чалгаа чазар чүүл эвес, ол кижиниң кадыкшылыңа дыка ажыктыг. Оларның хевирлери, янзылары шоолуг-ла ылгал чок, шупту ындыг. Улуг улус ойнаар, бичии чаштар-биле ойнаар оюннар хөй: лото, хоккей, «Просто гениально», «Эволюция» болгаш «Джэнга», улуг улуска — «Монополия», «Эрудит», «Скотланд-Ярд», «Уно», «Колонизаторлар», «Твистер», «Черлик джунгли» дээш оон-даа өске. Бо дээрге делегейде нептереңгей оюннар болгай, мен маңаа немей хөл-шыдыраа, буга-шыдыраа, даалы, кажык, чинчи-шуру чажыржыры дээш оон-даа өске бурунгу тыва оюннарымысты кирикседим.

2017 чылда чоруткан шинчилел ажылдың түңнели мындыг: оюннар ойнаар улуг назынныг улустуң салаа-сайгыдының ажылы, шимчээш-киннери эки болур.

Мергежилге 4: кроссворд тывары

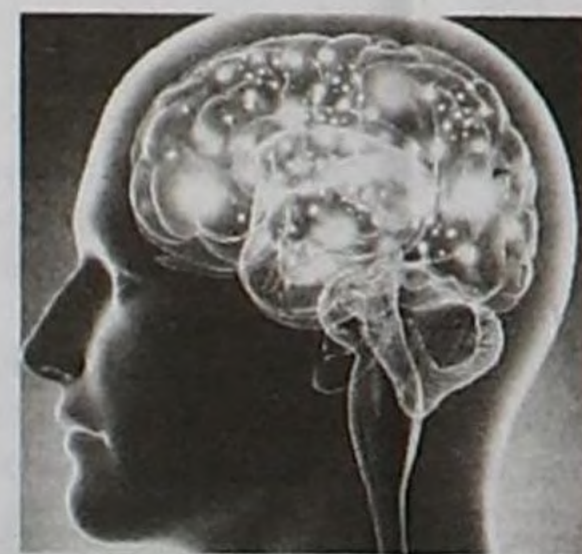
Чүгле кроссвордту тывары эвес, а ону боду чогадып тургузары база ындыг. Чүгле кроссворд база эвес, ооң янзы-бүрү хевирлери.

Мергежилге 5: медерелдиг номчулга

Скотт Янг — канад журналист, чогаалчы, угаан-мээни сайзырадырыңа хамаарышкан болгаш дүрген чүве шиңгээдир аргалар дугайында хөй-ле номнарның автору. Неделя санында бир ном номчуурун ол сүмелеп турар. Эгезинде арай-ла силерге таарышпас-даа чадавас, ынчалза-даа кижиниң мага-боду аңаа дораан чаңчыгып, ала-чайгаар дыка дүрген номчуур болгаш билиг-мергежили байлак, көрүжү делгем болуп, кандыг-даа байдалда чазыг чок, шын шийтпир кылыр апаар.

Анаа-ла хөй, ужур-утка чок номчууру эвес, а медерелдиг, бодамчалыг, сонургалдыг номчууру чугула. Ол амгы хөлээзинниг үевисте кижини оожуктурар, стресстен чайладыр аргалыг.

Үргүлчү номчуттунар улустуң амыдыралы сагыш ышкаш, ала-чайгаар аайлашкак болур, чүге дээрге ында ужур-ла бар. Номчулга кижиниң угаан-медерелин

» Баштың мээзи
тура дүшпейн,

дүн-хүн дивейн ажилда-

зын дээш, организмниң 80

хуу күчү-күжү чүгле олче

угланган турар.

чүвени шиңгээдип алырыңа, баш удур даап билип каар арга-хоргага чаңчыктырар, келир үени таарыштыр тургузуп шыдаар, сагынгыр-тывын-гыр чогадыкчы бодалдыг кижиги болурунга дээштиг салдарлыг. Номчуттунар кижиги номда бижээн сөзүгелди бодунуу-биле "режиссерлап", эки-багай маадырларны ылгап, өңгүр чараш "фильмни" чогадып үндүрер. Ынчангаш оларның амыдыралы чедишкынниг болурунун бир чылдагааны ында.

2016 чылда Yale University ажылдакчылары хүннүң-не 3,5 шак болгаш оон хөйүнү номчуттунар улустуң аныяанда эрте чок болуру 23 хуу эвээш деп түңнээн. A Rush University шинчилекчилери хөй номчуттунар улустуң угаан-мээзиниң ажылы үр кырывас болгаш Альцгеймер аарыыңа алыспас болуп турар. Азы өскээр чугаалаарга, медерелдиг номчулга — узун назылаарының садып тыппас эми деп болур-дур. Академик Н. Бехтерева мынча дээн: «Бир эвес кижиги баш мээзин үргүлчү ажылчын байдалга сорул-күштүг тудар болза, ол бүгү мага-ботту чиик-сергек болдурар ийик...». Нарын айтырыглар таварышса, аңаа кижиги боданып, шын хары тыварын оралдажып, угаан-мээзин доктаамал ажилдадып турар болза, улгады берген кижиниң мээзинге безин нерв клеткалары чаарттынар, немежир. Чогадыкчы ажил кижиниң мээзин, мага-бодун аныяксыдар. "Угаанныг кижиги узун назылаар" деп чечен сөс-даа бар болгай.

/ Буян ЕНДАН.

Чуруктарны интернеттен
алган

(Уланчылыг)

Спортка ынактар саны көвүдээн

Республикада спортче хаара туттунган кижилерниң саны доктаамал өзүлдөдө. «Демография» национал төлөвилелдиң «Спорт – амыдыралдың нормазы» регионалдыг төлөвилел чорудуу-биле спортчу объектилер септелгези болгаш тудуу калбарган. Россияның Президентизи Владимир Путинниң инициативазы-биле боттандырып турар национал төлөвилелдер – чурттуң хөгжүлдөзүнүн мурнады боттандыраар угланышкыннары болуп турарын сагындыраал.

Тываның спортчулары болгаш тренерлери 2023 чылда

тергиин чедишкиннерлиг болган. Регионалдыг Спорт

яамызы амыдыралдың кадык омур-хевирин суртаалдаарын калбартып, аңгы-аңгы деңгээлдиң спортчу хемчеглерин көвүдеткен.

2024 чылда регионнар аразында бүгү-российжи база делегей чергелиг үш чүс хире болгаш республика чергелиг база ол хире маргылдаалар эртер.

«Бистиң чурттувуста спортту шилип алыр чорук көскү апарган. Күш-культура болгаш спорт-биле кичээлдер эптиг байдалды күрүнениң талазындан ам-даа тургузар бис».

Владимир ПУТИН.

Республикага июньда «Интеллектуалы Сибири» Бүгү-российжи шыдыраа фестивалы, июльда – эр болгаш херээжен спортчулар аразында адаарына Россия чемпионнады, августта – «Азия төвүнүң Кубогу» делегей турнири дээш өске-даа улуг хемчээлдиг маргылдаалар планнаттыганын.

«Забеги РФ», «Оранжевый мяч», «Кросс Нации – 2024» Бүгү-российжи акциялар, школачылар болгаш студентилер, хоочуннар, кадыкшылы кызыгаарлыг кижилер аразында республика спартакиадалары уламчылаар. Өг-бүлө чылынга

тураскааткан өг-бүлө командаларының аразында «Тыва Республиканың эң спортчу өг-бүлөзи» маргылдаалар, спорттуң национал хевирлеринге чемпионаттар чонну хаара тудар.

Красноярсктагы санчурагайы-биле алырга, Тывада эр болгаш херээжен чоннуң 36 хуузу боттары спорт-биле белеткенип турар. Республиканың чеди чурттакчызының бирээзи-ле спортчу организацияже барып турар.

/ ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

Чаа чылдың баштайгы чедишкиннери

ДОЛГАНДЫРЫГ ТЫВА ХҮРЕШ

Январь 5-те Чадаана хоорайга Чөөн-Хемчик кожуунуң Тыва хүреш федерациязының шаңналы дээш чаңчыл болган долгандырыг хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Тываның Арзылаң мөгези Мөңгө-Эртинге Куулар (Чөөн-Хемчик), Хартыга мөгелер Начын-Мерген Ооржак (Сүт-Хөл) биле Эртинге Хомуш-ку (Мөңгүн-Тайга), кожуун чергелиг Начын мөгелер Демир-Хая Самдан (Улуг-Хем), Аян Саая (Барыын-Хемчик) баштаан 23 шилиндек мөге киржип, аразында ачырдачыр тудушканнар. Мөгелерни 2 бөлүккө чаргаш, долгандырыг хевирге хүрештирген. Түңнелинде, арткан 8 шыырак шилиндек мөгелерниң аразында 1-ги черге Хартыга мөге Начын-Мерген Ооржак шүглүп үнгөн. Арзылаң мөге Мөңгө-Эртинге Куулар үжүүрлешкен. 3–4 черлерни Онзагай Ооржак (Сүт-Хөл), Аңчы Ооржак (Сүт-Хөл), 5–6 черни Түметей Ширижик (Сүт-Хөл), Чимит Дүвөндөй (Чаа-Хөл), 7–8 черни Хүреге-Мерген Сундуй-оол (Улуг-Хем), Омак Ооржак (Барыын-Хемчик) олар тус-тузунда алганнар. Шаңналче кирген шыырак 8 мөгеге Чөөн-Хемчик кожуунуң Тыва хүреш федерациязының мурнундан акша шаңналдарын тыыскаан.

ТЫВА ХҮРЕШТИҢ ДҮРҮМҮНДЕ ЧАМДЫК ӨСКЕРЛИИШКИННЕР

Январь 13-те Тываның үндөзүн культура төвүнге

республиканың бүгү кожууннарда тыва хүреш чөвүлелиниң удуртур чериниң кежигүннериниң киржилгези-биле национал хүрештиң амгы байдалының, ону солун, көрүштүг болдурарының дугайында сүмележип чугаалашкан. Ужуражылга үезинде тыва хүрештиң амгы үеде күш кирген дүрүмнериниң чамдык сайгарылгазын кылып, дараазында кезек өскерлишкиннерни хүлээп алган. Бирээде, амалаар чорукту күш чок кылып, эки хүрежип турар мөгелерни деткири-биле, чедип алган чедишкиннериниң рейтингизи-биле хүрежирин сайзырадыр, сөөлгү 16 мөге аразында согур шилилге турбас кылып, Наадым хүрежиге Россияның өске булуңнарындан база даштыкы күрүнелерден мөгелерни хүрештирбес, удурланыкчызы-биле хүрежиринден ойталап, аай-дедир дезер таварылгада, тудушту халдап хүрежип турар мөгеге бээр, кандыг-бир маргыш, шош-содаа үндүрген болза, 3, 6, 12 айга чедир хүрежир эргезин казыыр, бо чылдың Май 9-туң хүрежиге мөге бүрүзү бөрттүг турарын чедип алыр, мөге салыкчызының эргелерин бедидер, күштелдирер, аныяк болгаш чаш мөгелерге рейтинг сагывас дээн чижектиг өскерлишкиннерни кирип бадылаан. Удуртур чөвүлелдиң кежигүннери тыва хүрештиң дүрүмүнге дараазында өскерилгелерни кирип, чаартып бадылаан соонда, чонга таныштырарын дугурушкан.

База тыва хүрештиң Удуртур чөвүлели январь 21-де Каа-Хем кожуунуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазындан эгелеп «Алдын содак-шудак» деп чаа төлөвилелди боттандырып эгелээр. Ол ышкаш тыва хүреш Россияда допинг чок, эки сайзыралдыг спорттарның даңзызынче кирип турарын Тываның Спорт яамызы дыңнаткан.

ХОСТУГ ХҮРЕШ

«Херел» спорт өргээзинге бо чылдың февраль айда Кызылга болур Сибирь девискээриниң бирги черинге киржир эрге чаалап алыры-биле, 18 харга чедир оолдар аразында республиканың бирги чери дээш хостуг хүреш маргылдаазы январь 5–7 хүннеринде 100 хире мөгелерниң киржилгези-биле болуп эрткен. Боттарының килдеринге дараазында мөгелер 1-ги черлерни ээлеп, деңзи аайы-биле тиилекчилер болган: 45 килге – Найыр Ооржак, 48 килге – Чингис Сарыглар, 51 килге – Аяс Монгуш, 55 килге – Эртинге Иргит, 60 килге – Ай-Чурек

Сундуй-оол, 65 килге – Айыс Сагды, 71 килге – Артына Монгуш, 80 килге – Доржу Бады-Чимит, 92 килге – Айдаш Сережикбей, 110 килге – Максим Ооржак. Ук маргылдаага 1–3 чедир шаңналдыг черже кирген мөгелер улаштыр Сибирь девискээриниң бирги чери дээш маргылдааже белеткенип кирипкеннер.

2023 чылда Россияның хостуг хүрешке бичии оол-

дардан хоочун мөгелерге чедир 43 девискээр аразында тыва хостуг хүреш мөгелери төөгүде бир дугаар эң-не шыырак 5 девискээр санында төлөптүг болганын Россияның спортчу хүрештер чөвүлелиниң рейтинг талазы-биле үндүрген түңнелдери бадыткаан.

ХООЧУННАР АРАЗЫНГА ШЫДЫРААНЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Тываның күрүне университетиниң Гроссмейстер аттыг шыдыраа клувунга январь 8-те республиканың хоочуннар аразында шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен.

Маргылдааның кол сорулгазы – шыдыраага Сибирь девискээриниң хоочуннар аразында киржир эрге дээш тулган чемпионну илередири болур. Бо шыдыраа маргылдаазында хоочуннар бидик тура-соруктуг, идепкейлиг киришкеннер. Түңнелинде, эр улус аразында 1-ги черни Сергей Куулар, 2-ги черни Олег Дамбиев, 3-кү черни Иван Күжүгет алган. Херээжен улус аразында 1-ги черни Лидия Шойдак, 2-ги черни Светлана Ондар, 3-кү черни Малина Монгуш алганнар. Бо хүннерде тиилекчилер Сибирь девискээриниң чемпионнадында белеткенип турар.

БИЧИИ ШЫДЫРААЧЫЛАР

Январь 13-те Кызылдың немелде өөредилге төвүнге хоорайның бирги чери дээш 9 харга чедир оолдар, уруглар аразында шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен. Маргылдааның түңнелинде тиилекчилер илерээн. Оолдар аразында 1-ги черни Даши Ховалыг, 2-ги черни Андрей Чагар-оол, 3-кү черни Тамерлан Ондар болган. Тиилекчилер шупту Немелде өөредилге төвүнүн шыдыраачылары. Уруглар аразында 1-ги черни София Самойлова (НӨТ), 2-ги черни Кира Ондар (3 дугаар школа), Алдын-Сай Лакпажап (НӨТ) тиилекчилер болганнар. Маргылдааның эрттирикчилери бичии шыдыраачыларга, оларның тренер башкыларына спортчу чедишкиннерни күзеп, база ол ышкаш, ада-иелерге, маргылдааның деткикчилеринге өөрүп четтиргенин илереткен.

/ Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.

Хоорайывыс хөгжүзүн-не!

Хүндүлүг "Шын" солунун редакциясы!
Силерге чагаа бижири-че мени албадап турар чүүл, амгы үеде республикавыста болуп турар өскерлишкннер — хөгжүлделиг өскерлишкннер дугайында бижикиседим.

Бо сөөлгү ийи-үш чыл дургузунда чүглө Кызыл хоорайны алгаш көөргө, каракка көзүлдүр-ле дыка хөй чаартылгалар болгулап турар. Чаа бажыңнарлыг, чаагайжыттыңан девискээрлиг, уруглар ойнаар шөлчүгөштерлиг бүдүн микрорайоннар туттунуп турарын көөргө, өөрүнчүг деп чүвезин.

Бодум "Южный" микрорайонунда чурттап турар мен. Бистиң микрорайонун чурттакчылары каш чыл дургузунда чүглө "Сүбедей" спорт ордузунга баар, ону долгандыр агаарлаар турдус. Оон өскө ол чоок-кавыга агаарлап, дыштаныптар чер-даа тывылбас чүве. Ам чоогувуста улуг хүрээвис-даа бар, чадаг-тергелиг халыыр оруувус-даа бар, оон аңгыда, селгүүстеп, дыштанырынга эпиг болзун дээш чаагайжыдып кылган тускай девискээрлер немежи-турарынга чурттапчылар дыка амырап турар бис. Чүглө бистиң микрорайонда эвес, а Кызылда чаагайжыттыңан хөй девискээрлер немежи-турар.

Эрткен күзүн Республиканың халдавырлыг аарыглар эмнелгезинин чанында Эмчилер аллеясы база ажиттыңды. Ону кылганы дыка-ла эки болду. Чүгө дээрме эмчилеривис кажан коронавир деп коргунуч аарыгнелтереп турар үеде чоннуң амы-тыны дээш карак кызыл ажилдап турганнар

болгай. Оларга бичии када-даа болза, эмнелгеден үнүп келгеш, агаарлап, дыштанып алыр черни кылып бергенинге чон өөрүп турар. Ам ында чүглө эмчилер эвес, ол микрорайонун чурттакчылары доктаамал агаарлап кээп турар апарды. Эки ышка-жыл.

Солун-сеткүүл, радио, телевидение-даа доктаа-мал көргүзүп, бижи-турарындан эскергеним, бо-ла бүгү хөгжүлделиг чаартылгаларны шуптузун национал телевилелдер дузаы-биле боттандырып турар деп чугаалап турар. А ол телевилелдер адыр бүрүзүндө, культура, өөредилге, чурттаар оран-са-ва болгаш хоорай хүрээлеңин чаартыры дээш аңгы-аңгы. Шупту кылдынып турар ажилдың кол-ла уткаы чоннуң социал амыдыралын экижидеринче угланган. Ону бис, бөдүүн чон, эскерип эгелзэн бис. Мындыг улуг хемчээлдиг күрүнө чергелиг программаларны чурттуң Президентизи деткип үндүрүп турар-дыр. Национал телевилелдерниң кол эгелекчи-зи база Владимир Путин дээр болду. Федералдыг деткимче чокта ыңча хөй сая-сая акша түңнүг тудуглар, чаартылгаларны хары угда канчап-даа кылыры бодунмас болгай. Бо бүгү ооң эгелзешкининге бистиң чазак-чагыргавыс улажып, боттандырып ужурулг ажилдарны көрдүнгөн хуусаазында кылып билер апарганы база демдеглексенчиг. Өскө чылдарда мынча хөй тудуглар туттунуп турганын черле көрбөз мен. Чоннуң амыдыралын экижидер дээш, Владислав Ховалыгның

шын ажилдап эгелзэни мактан-чыг-дыр. Хөөредиг чокка хөйну кылып тур ол дарга.

Эскерип турарымга, чаңгыс чыл дургузунда көдээ суурларда ФАП болгаш көдээ Культура бажыңын тудуптар-дыр. Сүт-Хөлде бир суурну телевизорга көргүзүп турду. Ол суурнуң чонунга, аныяк-өскөнгө кайы хире эки-дир, бодап көрүңер даан. Кажан төрзөн суурунда чараш культура одаа, чаартыңан библиотека, эм-таң сады, аарый бергеш, эмчиге шинчидип алыр пункт турда, аныяктар чүгө хоорайже дывыржыр боор. Оларның чурттап-амыдыраарынга эпиг болзун дээш, күрүнө ол хире эки чүүлдерни кылып берип турда, кым-даа арыг агаарлыг, аяң-шыктыг, инек-малын тудуп, изиг сүттүг шайын аартап, суурунга-ла таваар чурттаксаар-дыр ийин.

Чүглө Сүт-Хөл эвес ырак-уза суурларда, чижээ, Мөңгүн-Тайганың Тоолайлыг да безин фельдшер-акушер пунктузун тудуп берген деп медээни база көргөн мен. Салаа басып санаар болза, шынап-ла, республика-выста чаартылгалар дыка хөй. Ону эки дивейн ам чүнү эки дээрли. Шынап-ла, көстүп турар чүвени эки деп чугаалап, эске-рип чоруулуңар чонум.

Чамдык улус кандыг-даа ажил кылып каарга, чүглө багай талазын эскерер, ол-бо деп бактаарыңа өйлежир. Херек кырында боттары холу-биле тудуп, кылыпкан ажылы чок. Ынчангаш эки чүвени эки деп чугаалап чоруулуңар чонум. Тывавыс ам-даа хөгжүзүн-не!

/ Севи́лбаа МОНГУШ,
Кызылдың чурттакчызы.

Аңчының чугаазы

(болган таварылгалар дугайында барымдаалыг чугаа)

Мээң сагымда Аңчы-Кара кырган-ачамның арга-арыг, эзимнерниң, тайга-таңдызының аң-меңиниң, куштарының болгаш өске-даа дириг амытаннарының дугайында чугааланып олурганы мээң сактышкыным болуп артып калган. Ынчан мен аныяк турган мен. Аңнаарда, мени эдертип алыр үелер тургулаан.

Бир-ле чорааш, Аңчы-Караның кылып кааны чадырынга чораан бис. Кежээликтей бистиң дилзэвис езугаар солун чугаалажып эгелээр чүве. Аңчылар Чыман Иргит (алтай кижиге), Энеш Иргит, мээң үе-чергем Бараат Баавыл, Сентябрь Чыдым-оол суглар турган бис. Ол үеде канчаар билип, сактып алганым-биле силерге сонуграттым.

Кенги-дырбактыг

Даг-Алтайның бир тайгазы Уялыг-Аргага аңнап чорааш, бир алтай эштен дыңнаан мен. Кижилер барбас шыргай эзимнерге уя тудуп чурттап чоруур, аргажок улуг болгаш күштүг куштар чоруур боор чүве. Чамдыкта кижилерге безин халдай бээр кенги-дырбактыг деп куштар бар чүве-дир.

Пештер хирээнди өдзэнге чонактарывысты чаткаш, сайлыг черге чем кылып ижип алгаш, дыштанып чыдып алырывыска, элдеп дааш бисти оттурупкан. Бир-бир ыглаан дег, бир-бир каттырган дег. Тура халышкаш, ай чырынга долгандыр көрүп эгеледивис. Улуг ыяш будуунда кайгамчыктыг улуг кушту көрүп кагдывыс. Ол куш ыңдыг үннер үндүрүп олурар болду. Ырап чорупсун дээр бода-лывыс-биле ынаар боолап эгеледивис, ск албас куш болду. Даңгаар эртен ыды чиде берди. Ам бир хемни кежи-алгаш, өске черге келдивис. Ол дүне база-ла улуг-куш ыглап-сыктап тура хонган. Кайгамчыктыг кенги-дырбактыг үш дүне бисти амыратпайн келди.

Оорлаткан эът

Көшкелигниң Кызыл-Чарыкта элдиг бүзүрөгө Аңчы-Кара бир хүлбүс адып каан. Союп белеткээш, эртен ап алыры-биле, быжыг хендирге шарааш, будукка бедидир азып каан. Шала херии черде одагга аңчылар эът шиштеп чип алгаш, дыштанып хонганнар.

Эртенинде аңчылар азып каан эъдин алыр дээш чеде берип-тир. Эъттиң бут талазын соктап тургаш бузуп апарган болган. Оларның кыры-биле чалгынныг куш ужуп эрткен. Көөрүвүске, хая углай ужупту, уязынче-ле бар чор боор. Хүлбүстүң бут кеззэн чүү-даа кылбас көдүрүп алгаш чораан болду.

/ Бараат ДЕЛЕГ-ООЛ.
Бай-Тайга кожуун, Бай-Тал суур.

Төөгүнүң арыннары

100 чыл бурунгаар 1924 чылдың январь 21-де Октябрьның социалистиг улуг революциязының баштыңчызы Совет Эвилелиниң коммунистиг партиязының тургузукчузу, Совет социалистиг күрүнениң үндезилекчизи, бүгү делегейниң ажилчы чоннарының башкызы Владимир Ильич Ленин мөчзэн.

Россияның коммунистиг партиязының Төп комитети маңаа хамаарыштыр Россияның чонунга Кыйгы-рыгы үндүргөн. Ында В.И.Ленинниң өлүм чок өндүр өөредиин, номналын база үре-түңнелдиг ажил-чорудулгазын улуу-биле үнелзэн. Ооң ачызында амгы Россия делегейде эң сайзыраңгай экономика, социал хөгжүлделиг чурттарның аразында. Ленинниң делегейге дарлалды, күштээшкнни бүрүн узуткаар, каяа-даа чөптүг база дең байдалды тургузар революсчу идеялары ам-даа сая-сая кижилерни хей-аът кирип турар.

Тыва чон В.И. Ленинниң амыдырал-чуртталгазының, ажил-чорудулгазының дугайында эки билер. Аңаа хамаарылганы кызыгаар чок хүндүткелди база өөрүп четтиришкнни, сагыш-сеткилдин, иштики хөөннүң илерзэшкнни тыва чогаалчыларның дараа-зында шүлүктөринден эскерип болур.

• С. ПЮРБЮ

Ленинниң соруу-биле

Ленинниң өлбөс чүрээ чүрек болган,
Ленинниң соруу-биле хей-аът кирген,
Чүткүлүвүс артка-бертке муңгашталбас,
Чүглүг куш дег, далдарал чок эрес чон бис.
Өргө безин ында-хаяа куураш кынныр.
Өлүг, кургаг ховуларны диргискен бис.
Хөлбеңейнип, шөлдү долдур шилирешкен
Хөрек ашкан бедик тараа өстүрген бис.
Элик-хүлбүс копка чазаан, хойбас күштүг
Саян, Таңды тайгаларын оттурган бис.

Эзим эдзэн чечектер дег, каастап шимзэн
Чалыы хоорай — Хову-Аксын тургускан бис.
Ленинниң күзөлдөрүн боттандырган,
Ленинниң чагыгларын дүрүм кылган,
Шыдалывыс мөңгө чалыы, узуп төтпес,
Чыргалывыс часкы хүн дег, чоргаар чон бис.
Чагырга чок, дошкун, күштүг Улуг-Хемни
Чая дозуп, чаа унче аксыптар бис.
Хоорайларга, колхозтарга бараан болур
Коммунизм шынаазынче бадырар бис.
Чалгынныг куш дөгүп ажар Саян сынның
Чалымнарын чазап үттеп, ажыдар бис.
Арга-дашты диңмидир сыгыт салып,
Атомовоз эртер хүнү ырак эвес.
Ленинниң кызыл тугун холдан салбас,
Ленинниң өөредиин чандыр баспас,
Черден туржук, дээрни безин чаартып алыр
Сестир, коргар чүвевис чок күштүг чон бис.
1959

• К.-Э. КУДАЖЫ

Улуг Ленинге

Дүжүлгөдө дарлакчылар тыва черге
Дүржөктанып меннип турда, ширбий шапкаш,
Араттарга аас-кежиин тыпсып берген
Авыралдыг баштыңчыга мактал ырлаал.

Кезээ шагда Ленин
Дириглерден дириг чурттаар!
Кезээ шагда Ленин
Тиилеттирбес тугувус ол!

Самдар өгнү сөөртүп алгаш, көшпес кылдыр,
Сайгылгаанныг бажың-биле мөңгө солааш,
Эртемнерниң үндезинин номнап берген
Энерелдиг башкывыска алдар тудуал.

Кезээ шагда Ленин
Дириглерден дириг чурттаар!
Кезээ шагда Ленин
Тиилеттирбес тугувус ол!

Солаңгылаан келир өй дээш демиселге
Совет чоннуң оруун айтып, баштап орап.
Коммунистиг улуг намын тургускаштың,
Хостал берген өгбөвиске йөрээл салыыл.

Кезээ шагда Ленин
Дириглерден дириг чурттаар!
Кезээ шагда Ленин
Тиилеттирбес тугувус ол!
1960

• С. САРЫГ-ООЛ

Ленинге алдар

Чаагай, улуг аас-кежи, чуртталганың
Чаяачызы — Ленинниң херел чыры
Өртемчейге секун-минут бүрүзүндө
Өөрүшкү, байырлалды шаңнап турар:

Эрзин, Тестен, Каргы, Саглы бажы чедир
Эрзэн шокар сүрүг шыпкан ховуларда
Хөглүг-омак кадарчылар — чылгычылар
Хөөмейлеп ырлажып тур, өөрүп тур.

Балгазындан Барлык чедир чапты берген
Байлак-чимис хөрзүннерлиг шынааларның,
Далай-хөл дег, дүжүдүндө эштип турар
Тараачын чон ыр-шоору диңмиттелди.

Каа-Хем бажы, Бии-Хем бажы хөлдөр, хемнер,
Хайыракан, аң-мең турлаа сыннарында
Алдын, мөңгүн, демир казар дагжыларның,
Аңчы, бызаң, артельчилер ыры долду.

Ыглаар-сыктаар муңгаралды, түрегелди
Ырлаар, хөглээр өөрүшкүгө солуп берген,
Изиг чүрек, ынак ада — чырык херел
Ленинге тыва чондан алдар, мактал!
1973

ИП БЕРСЕНЕВА М. Н. ИНН 170400012581 ОГРН 316171900059860

МИР АККУМУЛЯТОРОВ

НИЗКИЕ ЦЕНЫ

ОБСЛУЖИВАНИЕ АКБ

ДИАГНОСТИКА АКБ

ПРИЕМ 6/У ДОРОГО

Реклама 12+

г. Кызыл, ул. Депутатская, 2/3 (район Аян-Чорук)
тел.: 8-906-999-9907, 8-963-250-0096

Пособиеже билдиришкиннерни хүлээп эгелээн

Чогуур дүрүмнер ёзугаар, чаңгыс аай пособиени 12 ай дургузунда алыр кылдыр доктаадыр. Төлөвирниң хуусаазы эрте бээр, ону соксадыптар. Дараазында чылда узадырда, Социал фондуже катап база билдиришкинни кириер. Төлөвирни алыр сөөлгү айының дургузунда баш удур билдиришкинни бижиб болур.

Баштайгы төлөвир алыкчылары 2023 чылдың январь айда болза, олар декабрь айда узадыр дугайында билдиришкинни кириер. Февраль, март дээш өске айларда төлөвирни ап эгелээн улус хуусаа төнөринге чедир бир ай артканда, билдиришкинни бижиер. Бир эвес ада-иелер ол үе дургузунда төлөвирни үзүк чок алыры-биле узадыр четтикпейн барза, билдиришкинни ооң соондаа кирип болур. Төлөвирни алырын чөпшээрер болза, билдиришкин кириген айындан тура ап эгелээр.

Пособиени узадырда, эгезинде доктаадып турган үеде ышкаш Социал фонд ажилдакчылары социал деткимчениң хереглелин

тодарадыры-биле, өг-бүлениң орулгазын болгаш өнчү-хөреңгизин көөр апаар. Төлөвир алыкчыларының хөй кезинин чугула херек медээлерин социал фонд ажилдакчылары боттары тодарадып алыр болгаш ук хыналда үр болбас. Социал фондуже кириген билдиришкинни 10 хонук иштинде көөр. Бир эвес төлөвирни алыр кылдыр доктаадыпкан болза, дараазында чурум ёзугаар ап эгелээр. Бо айда ооң мурнунда айның пособиени санаар. Чижээ, февраль айда январьның, март айда февральдың төлөвирин алыр. Төлөвир алыкчызының банкыда агар санынче ооң мурнунда айның төлөвири 3-түн хунунде, а почта дамчыштыр айның 1-ден 25-ке чедир кирер.

Чаңгыс аай пособиен билдиришкинни Күрүне ачы-дуза порталына, Хөй хүлээлгелиг төптөргө азы Россияның ТР-де Социал фонд албаннарына кириер.

Россияда чаңгыс аай пособиени 2023 чылдың январь 1-ден тура берип эгелээн. Ол ооң мурнунда бичии уругларга болгаш сааттыг херээжен-нерге берип турган элээн каш төлөвирлерни ниити чаңгыс төлөвир кылдыр солаан. Ук

төлөвирже бир кижиге хамаарыштыр амыдыраарының эң кудуку деңгелинден эвээш орулгалыг өг-бүлелер кордакчылап болур. Тывада ол 2024 чылдың январь айдан тура 15608 рубль апарган. Шынап-ла, деткимчени хереглеп турар улус алзын дээш, төлөвирни доктаадырда, өг-бүлениң орулгазын болгаш өнчү-хөреңгизин санап көөр апаар.

2024 чылдың январь 1-ден тура амыдыраарының кудуку деңгелин өскени-биле чаңгыс аай пособиениң хемчээли база улгаткан. Ол регионда бичии уругга хамаарыштыр амыдыраарының кудуку деңгелин аайы-биле 50, 70 азы 100 хуу болур. Тывада ол 2024 чылдың январь айдан тура 15155 рубль апарган. Күш-ажыл кылып шыдаар улуг кижиге хамаарыштыр 17013 рубль болур. Төлөвирни бичии уругга азы баштайгы хуусаазында эмчи учедунга туруп алган сааттыг кижиге бээрден пособиениң хемчээли хамааржыр.

Аңгы билдиришкин кириген херээ чок. Бир дугаар төлөвир февраль айда өскөн хемчээли-биле кирип келир.

/ Бистиң корр.

ЭЙВА

Комбинация науки и искусства помощи людям

12+

- IV-терапия (умные капельницы)
- Амбулаторные приемы врачей
- Лабораторные исследования
- Гирудотерапия
- Хиджама
- УЗИ
- Иглоукалывание
- Физиотерапия
- Массаж

Адрес: ул. Дружбы 151, напротив ТЦ АЛМА

Тел. для записи:
8 (977) 367-88-88
8 (923) 549-14-49

РЕКЛАМА. ООО "БИОС", ОГРН: 1191719001210, ЛИЦЕНЗИЯ: Л041-01347-17/00958612 ИМФЮТСЯ ПРОТИВОПОКАЗАНИЯ, НЕОБХОДИМА КОНСУЛЬТАЦИЯ СПЕЦИАЛИСТА

РЕКЛАМА 12+

АЛДЫН, МӨНГҮН САДЫП АЛЫР МЕН. ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР. МӨНГҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ 35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ. ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН "ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ"

АДРЕСИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАҢТ.
8-923-338-9188

ИП Шлак Е.А. ОГРНИП 317171900013031

РЕКЛАМА 12+

ООО «СЗ Энергострой» ТРЕБУЮТСЯ:

- Инженер ПТО;
- Прораб, мастер;
- Мастер бетонного завода и арматурного цеха;
- Разнорабочие;
- Водитель категории Е, на супер МАЗ для работы по городу;
- Столяр-жестянщик;
- Оператор бетонно-смесительного узла.

Бригады: каменщиков, отделочников (оплата высокая).

Обращаться: г. Кызыл, ул. Колхозная, 2а
Тел.: 8-905-920-41-01, 8 (39422) 4-85-29

Реклама 12+ ИНН 1717008397, ОГРН 1021700728136

«Россия» делгелге-шуулганга Өг-бүле чылын ажыдар

Президент Владимир Путинниң чарлааны Өг-бүле чылын январь 19-тан эгелеп, Чоннуң ажил-агыйжы чедишкннеринин делгелгезинге болур «Россия» делгелгезинин үезинде «Чоок улузу – эң-не эргим» деп Бүгү-российжи шуулганны организастаары көрдүнгөн.

Ук шуулганга Тывадан Кызыл хоорай чурттуг, хөй ажы-төлдүг Дамдыннарның өг-бүлөзи киржир. Өгнүң ээзи – Леонид Маадырович «Роскадастр» компанияның

салбырының директору, ооң өөнүң ишти Долаана Алексеевна эмчи. Олар ооң мурнунда Тываны төлээп, Баштайгыларның шимчээшкннеринин «Чоок улузу – эң-не эргим» деп бүгү россияжи шуулганга киржип турган. Ук шуулган ноябрь 25–26 хуннеринде Москва хоорайга «Ломоносов» инновациялык кластерлер баазынага эрткен болгаш чурттуң аңгы-аңгы регионнарындан 3 000 ажыг уругларны болгаш ада-иелерни хаара туткан.

«Чоок улузу – эң-не эргим» деп шуулганның киржикчилери кылдыр Россияның хөгжүлдезинге үлүг-хуузу кирип чоруур муң ажыг өг-бүлө киржир. Шуулганның хемчеглеринге өг-бүлө салгалдарының мөөрейлери болур болгаш анаа өг-бүлө кезигүннери шупту киржир.

Оон аңгыда, шуулган

үезинде чогаадыкчы ужура-жылгалар, мастер-класстар, шаңналдар болгаш өске-даа солун хемчеглер көрдүнгөн. Шуулганның хемчеглер үезинде ада-иелерге «Маадыр ие» аттарны, «Ада-иениң алдары» орден, медальдарны тыпсыры, «Бистиң өг-бүлөвиз», «Чылдың өг-бүлөзи» Бүгү-российжи мөөрейлер база өг-бүлө хунунге, ынакшыл болгаш шынчы чорукка тураскааткан байырлыг хемчеглер болуру көрдүнүп турар.

Россияның Президентизи Владимир Путин бодунуң Чарлы-биле 2024 чылды Россияга Өг-бүлө чылы кылдыр чарлап, ону боттандыраар организастыг комитеттин даргазына Россияның эреңгей сайыттын оралакчызы Татьяна Голикованы томуйлаанын сагындырып каалы.

/ Бистиң корр.

Чурукту интернеттен алган.

Журналист мергежилдин ролу улуг

Январь 13-те Кызылдың аныктар өргээзинге ТР-ниң Чазаның деткимчези-биле Тываның Журналистер эвилели Россияның пар-лалга хүнүнге тураскааткан байырлыг хемчегни органи-застап эрттирген. Аңаа тыва журналистиканың хоочунна-ры болгаш республиканың МИЧ-тиң ажилдакчылары киришкен.

Байырлыг хемчег эгелээр мурнунда регионунуң про-фессионал журналисчи каттыжылгазының 2023 чылда чидиргилери — аравыстан чарлып чоруткан хоочун журналистер Тываның ал-дарлыг ажилдакчызы, "Шын" солунунуң кол редакторунга ажилдап чораан Светлана Монгуш, Россияның хүндүлүг радио ажилдакчызы, "Тыва" КТРК-ның хоочуну Алек-сандра Монгуш болгаш ол-ла компанияның телебашкарык-чызы Артур Чымбал-оолдун чырык адынга сактыышкын минутадын эвилелдин дар-газы Э. Лифанова чарлаан. Ооң соонда 2024 чыл ТЖЭ-ниң тургустунганындан бээр 65 чыл болган юбилейлиг чылы дээрзин дыңнаткаш, бо чылдың апрель айда аңаа хамаарышкан байырлыг хемчеглерге эвилел бе-леткенип эгелээн деп чу-гаалаан.

Журналистерниң про-

фессионал байырлалы-биле ТР-ниң Чазак Даргазының мурнундан ооң оралакчызы Алик Монгуш чыылганнарга байыр чедирген:

"Чуртта болуп турар болуушкуннарга хамаа-рыштыр чонга чедирер медээлерниң шынныг болуру журналист кижиниң сөзүндөн улуг хамааржыр болганда, бо белем звес мергежилде ажилдап чоруур силерниң харысалгаңар улуг дээр-зин билип турар бис. МИЧ ажилдакчылары хей чон мурнунда ажилдап чоруур болганыңарда, оларның силерге бүзүрели улуг. Ынчангаш чонга чедирип чоруур медээлеринерден чурттуң социал-экономик-тиг хөгжүлдэин экижиде-ри-биле эрге-чагырганың кылып чоруур ажил-ижиниң үнелели, политиктиг байда-лы, ооң турум чоруу болгаш ниитилелдин эрге-чагыргага бүзүрели дорт хамаарыл-галыг. Ындыг болганындан ниити чурттуң хөгжүлдэинге журналист мергежилдин ролу улуг" — деп, Тываның Чазак Даргазының оралакчызы чугаалаан.

Журналистерге про-фессионал байырлалы-биле ТР-ниң күш-ажыл болгаш социал политика сайыды Эдуард Сандан, чурагайлыг хөгжүлдэ сайыды Идегел Монгуш, ТР-ниң культура сайыдының оралакчызы Сер-

гей Монгуш болгаш ТР-ниң Арга-арыг ажил-агыяының, Орук-транспорт яамыларын-дан дээш өске-даа албан черлеринден төлээлер байыр чедиргеннер.

К.Б. Ондар аттыг Тыва үндезин культура төвүнүн директорунуң оралакчызы Меңги Ондар сөс алгаш, тыва чонунуң ёзу-чаңчылдары, куль-туразы болгаш ус-шеверлер дугайында чонга медээ чедиреринге республикада кара чаңгыс тыва дылда үнүп турар "Шын" солунунуң ролу улуг болганын демдеглээш, редакцияның ажилдакчыла-рынга четтиргенин илереткен.

"Баштайгыларның шим-чээшкини" Бүгү-россия чергелиг хей-ниити организациязының Тывада салбырының удуртукчузу Эртине Куулар уругларның болгаш аныктарның патриотчу кижизидилгезинге хамаарышкан чырыдыышкын ажилыңа журналистерниң кирип чоруур үлүг-хуузу улуг дээрзин демдеглээш, чайның изии, кыштың соогу дивейн, дүн-хүн чок ажилдап чоруур журналистерге хей-ниити организацияның эмблемазын чураан чылыг хөйлеңнерни тус-тузунда тывыскан. 2024 чылда ук организация МИЧ ажилдакчыларының аразыңа чогаадыкчы мөөрейни чарлап турарын дыңнаткан.

Ол хүн болган байырлыг хемчегге шылгараңгай ажылы

дээш хей журналистер аңгы-аңгы чаданың шаңналдарын алганнар. Россияның Чура-гайлыг хөгжүлдэ яамызының Хүндүлел бижии-биле "Тувин-ская правда" редакциясында солун өрүкчүзү Юнона Чооду, ТР-ниң Чазак Даргазының өөрүп четтириишкин бижии-биле "Тыва" КТРК-ның кол бухгалтери Валентина Адыг-Тюлюш, ол-ла компанияның бүдүрүлгө-техниктиг кил-дизиниң даргазы Сылдыс Куу-лар шаңнаткан. Оон аңгыда, аңгы-аңгы яамылардан, албан черлеринден шаңнал алганнар хей болган. Ол-ла хей шаңналдардан ылгал-дыг болган чүүл, ТЖЭ-ниң ном саңының эң-не идепкей-лиг номга ынактары — ТЖЭ кижигүннери, "Тувинская правда" солундан Юлия Ман-чин-оол, "ТываМедиаБөлүк" холдингиден фотограф Буян Ооржак олар тускай шаңналды болгаш журналист эш-өөрүнүн хүндүткелин чаа-лап алганнар.

Болган хемчегге хейге билдингир "Тыва" бөлүү чыылганнарга аян тудуп, улам байырланчыг шинчи кириген. Хемчег соонда кофе-брейк үезинде үрде көрүшпээн жур-налистер аралажып, ижин-кара чок хөөрөшкеш, тараан-нар.

/ Сорунза МОНГУШ.

О. ВОРОНАНЫҢ тырт-тырган чуруу.

| МЕДЭЭ |

Чер шим-чээшкини бүрүткеттинген

Эрткен неделяда Тывага 3 баллдан күштүг дөрт чер шимчээшкини болган. Ол дугайында ОБЯ-ның регионалдыг эргелели республиканың Чазаның Аппарат хуралыңа дыңнаткан.

Январь 9-туң хүнүнде 06:48 шакта 4,3 балл күштүг бири чер шимчээшкини демдег-леттинген. Ооң төвү Каа-Хем кожуунуң Үжеп-Аксы суурдан чөөн чүкче 117 километрге болган.

Январьның 11-де 07:09 шакта Тожу кожуунуң Адыр-Кежи суурдан мурнуу-чөөн талаже 131 км черге 3,4 балл-дыг ийги чер силгишкенин демдеглээн.

Январьның 12-де 14:43 шакта 3,1 магнитудалыг база бир силгишкын Улуг-Хем кожуунуң Торгалыг суурдан мурнуу-чөөн талада 21 км-ге демдеглеттинген. Тере-Хөл кожуунуң Кунгуртуг суурдан 28 км-ге 4,2 балл күштүг чер шимчээшкини ол-ла хүнүн 22:46 шакта болган.

Ол дөрт чер силгиш-киннериниң эпитөвү 15 км ханы чер адаанга болганы билдинген. Ол чоок-кавыда чурттакчылыг черлерден дыңнадылар кирбээн. Чер шимчээшкинери болган кожууннарда амыдырал-хандырылга объектилери штаттыг чурумда ажилдап турар, үрелиишкinner болгаш когарааннар чок дээрзин ОБЯ дыңнаткан.

2023 чылда Тываның девискээринге 3 баллдан күштүг 53 чер шимчээш-кин-нери бүрүткеттинген. Олар Кызыл, Улуг-Хем, Эрзин, Каа-Хем, Тере-Хөл, Бай-Тайга, Чеди-Хөл, Тожу, Өвүр, Би-Хем, Барыын-Хемчик база Мөңгүн-Тайга кожууннарның девискээрлеринге болгулаан.

/ Тываның Чазаның парлалга албаны.

/ 2024 чылдың январь 13. Кызыл хоорай. Аныктар өргээзи. ТЖЭ-ниң хоочуннары болгаш кижигүннери.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"ТываМедиагрупп" ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүн адрези:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каът 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А. К. Ооржак, А. Ч. Чамзырын —
2-17-94
Корректор: Ч. Н. Мачык,
А. А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация
технологиялары болгаш
массалыг коммуникациялар
адырынга хайгаарал талазы-
биле федералдыг албанның
Енисей эргелели «Шын» солуну
18.10.2022 чылда бүрүткээн.
Бүрүткел дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214

Солуну «Тываполиграф» КХН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш
Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материал-
дарның авторларының
бодалдары редакцияның туружу-
биле дүүшпейн барып болур.
Айыттынган саннары болгаш өске-
даа фактылары, дыңнадылары
дээш авторлар боттары
харыылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,

организацияларга — П6860
Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солунуң сайтызы:
shyn.ru
Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Тираж
2600 кезек

2023 ЧЫЛДА "ШЫН"
СОЛУНУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР —
1282,9 рубль.

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 864 рубль.
Тел.: 8(39422)3-39-45, 2-18-10